

Postkort av Rafoss Hotel.
Uttatt av Jan Arild Rogness.

KVINESDAL HISTORIELAG

ÅRSSKRIFT 2004

Kvinesdal Historielag

1984 20 ÅR 2004

ÅRSSKRIFT 2004 - 19. ÅRGANG

Kvinesdal Historielag

stiftet 1984

Redaktør: Svein Jortveit

Styret i laget etter årsmøtet 13. mars 2003:

Kenneth Trælandshei, leder

Tor Mygland, nestleder

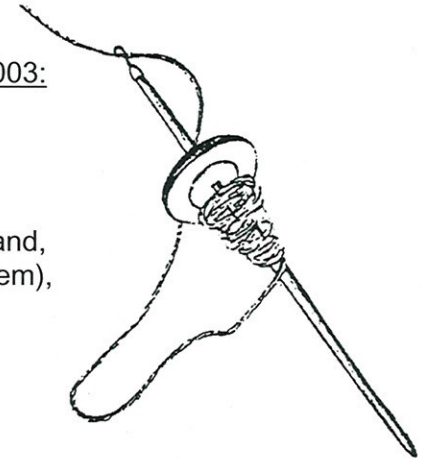
Hjørdis Johnsen, sekretær

Anne-Berit Erfjord, kasserer

Ingvald Tjørnholm, Ruth Eliasdatter Meland,

Alf Jerstad, Turid Stakkeland (varamedlem),

Jens Narvestad (varamedlem)

Lagets adresse:

4480 Kvinesdal

Telefoner:

Leder: 38352500

Kasserer: 38350134 el.e-post: erfjor@online.no

Kontingent for 2004 er kr.100,- Medlemstallet pr.1.1.2004 var 770

Laget har for salg:

Årsskriftene fra 1986-1998 er stort sett utsolgte. Fra 1999 og senere er prisen kr.50,- For medlemmer er heftet med i kontingenten.

Bøker:

Ludvig Daae: En Krønike fra Kvinesdal. Nyutgivelse 1999 av boka fra 1894. Pris kr.150,-

Lars Emanuel Egeland: Krigsårene i Kvinesdal, utgitt 1995. Pris:kr.240,-

Gabriel Villumsen Fede: Fra det gamle Kvin. Bidrag til Fede Herreds Historie. Nedsatt kr.30,-

Siste:

Navneregister til bygdebøkene Kvinesdal 1 og 2. Alle navn fra begge bøkene er registrert av Harald Aamodt og Helga Aamodt Nielsen.

Pris:kr.150,-

T-skjorter med logo. Pris kr. 80.-

Trykk: Hegland Trykkeri, Flekkefjord

Opplag: 1250

ISSN: 0802-9113

Forord:

Dette årsskriftet er det 19. som blir utgitt. Alle våre bidragsytere fortjener en stor takk. Det er en fornøyelse å arbeide i redaksjonsnemnda når vi har så mange, både nye og gamle, medspillere. Vi vil likevel oppfordre alle som tror de har noe de kan bidra med, til å ta kontakt med oss.

I forordet til fjorårets utgave nevnte jeg at medlemstallet var ca. 700 og at laget var det største på Agder. Kvinesdal Historielag er fortsatt på topp, men nå med et medlemstall på ca. 770. Selv om mange - ofte over 100 - deltar på lagets møter og turer, så er årsskriftet den eneste kontakten vi har med en del av våre medlemmer.

Kvinesdal Historielag arbeider for å vekke, øke og spre interesse og kunnskap om bygdas historie, og for at alt av historisk interesse skal bli tatt vare på og vernet om.

Takk til lokale annonsører som alltid støtter opp om Kvinesdal Historielag. Takk til Bernt Erfjord for tilrettelegging og redigering av årsskriftet.

Redaksjonsnemnda har bestått av: Helga Narvestad, Lars Emanuel Egeland, Harald Aamodt, Johannes Hamre og Svein Jortveit.

For nemnda

Svein Jortveit

Redaktør

Innhold:

Forord	2
Innhold	3
Årsmelding for Kvinesdal Historielag 2003	4
Regnskap for Kvinesdal Historielag 2003	6
Aktiviteter i 2003	7
Planlagte aktiviteter i 2004	10
Ny Ludvig Daae-bok	10
Kvinavassprosjektet	11
Tur til Støknuden og Risøyne	12
Øiebekken	15
Trille påskeegg på Feda	17
Planer om storindustri i Kvinesdal	23
Søking etter Salmeli-røtter	25
Minner fra gard og bygd	31
Barneår i Liknes sentrum	39
Fede sag og mølle	43
Olav Strøm	47
Fedagutt overlevde dramatisk forlis	61
Krigen 1940-45 – slik jeg opplevde den	68
Bygda og båtruta	84
Vordal – Gardsdrift med sjølberging som mål	115
Medlemmer i Kvinesdal Historielag 2003	126

Årsmelding for Kvinesdal Historielag 2003

Styret har i 2003 bestått av:

Leder:	Kenneth Trælandshei
Nestleder:	Tor Mygland
Sekretær:	Hjørdis Johnsen
Kasserer:	Anne-Berit Erfjord
Styremedlemmer:	Ruth Eliasdatter Meland, Ingvald Tjørnholm og Alf Jerstad
Varamedlemmer:	Turid Stakkeland og Jens M Narvestad
Redaktør:	Svein Jortveit
Red.nemnd:	Harald Aamodt, Helga Narvestad, Johannes Hamre og Lars Emanuel Egeland
Slektsgranskingsgruppa:	Hjørdis Johnsen og Randi Solås
Revisor	Sigvald Rob
Valgnemnd	Tor Tjørnholm og Torhild Jakobsen

I 2003 er avholdt seks styremøter.

I tillegg til årsmøtet, har vi hatt to medlemsmøter. Vi valgte å ha det ene møtet på Kvinheim for å komme litt ut i distriktet. Det er planen i år å ha et lignende møte.

Vi hadde ingen utenlandstur i 2003, men dersom det er interesse for tur, kan vi i år eller neste år prøve å få til noe. Vi er åpne for reiseforslag.

Vi hadde fem andre turer, se referat. Årets turer er bestemt, vi håper det kan være noe for enhver smak. Noen av turene er foreslått av medlemmene, og vi tar i mot flere forslag.

I år ville A/S Kvina vært 100 år og i den anledning blir det båttur med den gamle Hidraferja fra Klevebrygga til Flekkefjord. Dette blir søndag 4. juli i samarbeid med Utvandrerfestivalen.

I år er det planen at vassdragsprosjektet skal avsluttes. Det arbeides nå for fullt for å få gjort ferdig boka. Planen er at den skal trykkes før jul. Denne komiteen har lagt ned et stort arbeid med å få registrert all historie langs Kvina med sidevassdrag.

Uten støtte fra kommunen, bedrifter og lag, hadde dette prosjektet ikke vært mulig. Vi gleder oss til å se boka ferdig.

På bygdekvalden i november fikk Grethe og Anders Mathias Larsen bygningsvernprisen for 2003. De fikk prisen for å ha tatt vare på det fine Tønnessenhuset. I de siste årene har de lagt ned et stort arbeid med å vedlikeholde denne praktieiendommen.

Slektsgranskingsgruppa har også i 2003 hatt noen samlinger på biblioteket. Oppmøtet har ikke vært det store. Vi vil ta en pause hvis ikke interessen blir større. Men de som ønsker det, kan bruke mikrofilmer fra kirkebøkene og det andre vi har, på biblioteket.

Pr.31.12.2003 var medlemstallet i Kvinesdal Historielag 770 .

Kvinesdal januar 2004
For styret
Kenneth Trælandshei
leder

Styret i historielaget 2003. Foran f.v: Turid Stakkeland, Hjørdis Johnsen, Anne-Berit Erfjord, Ruth Eliasdatter Meland. Bak f.v: Ingvald Tjørnholm, Tor Mygland, Alf Jerstad, Jens Narvestad, Kenneth Trælandshei.

Regnskap for Kvinesdal Historielag 2003

UTGIFTER:

		(tilsv. tall 2002)
Årsskrift	43.438,80	(44.882,00)
Møter / turer	35.526,50	(31.415,42)
Annonser	3.642,56	(4.617,46)
Porto / kontorutgifter	8.016,50	(9.121,50)
Kontingent Landslaget, m.fl.	2.856,00	(2.781,00)
Kvinavassdragsprosjektet	6.792,50	(5.843,20)
Landsmøte Bergen	13.730,00	
Støtte til Salmeliboka	3.000,00	
Tilskudd trimavslutning	1.500,00	
Kjøp av 50 Salmelibøker	5.500,00	
Utgifter vedr. Irlandsturen		(14.506,00)
Kjøp av T-skjorter		(16.906,50)
Kopiering av gamle bilder		(5.000,00)
Tilskudd skilt Kvina Brygga		(2.000,00)
Diverse	284,00	(2.556,75)
	124.286,86	(139.629,83)

INNETEKTER:

Medlemskontingenter	76.473,71	(52.973,31)
Inntekter av møter / turer	21.625,00	(18.700,00)
Salg av årsskrift og annonser	12.068,23	(12.874,00)
Salg av navneregisteret	2.110,00	(8.800,00)
Salg av Ludvig Daae-boka	262,50	(543,75)
Salg av krigsboka	1.190,00	(14.030,00)
Salg av andre bøker m.m.	3.460,00	(1.025,00)
Irlandstur refundert		(10.730,00)
Salg av T-skjorter	80,00	(3.170,00)
Tilskudd til annonser	750,00	(900,00)
Refundert moms på porto	147,30	(957,37)
Tilskudd til vassdragsboka	45.000,00	
Gave Kvinesdal Sparebank	1.000,00	(1.000,00)
Renter Kvinesdal Sparebank	3.637,00	(5.053,00)
	167.903,74	(130.756,43)

	167.903,74	124.286,86
Beholdning 1.1.2003	99.965,66	
Balanse		143.582,54
	267.869,40	267.869,40
Beholdning 1.1.2004	143.582,54	Av dette er 45.000 til bokprosjektet

Kvinesdal 7.1.2004
Anne-Berit Erfjord
Kasserer
(sign)

Jeg har i dag, som valgt revisor, revidert Kvinesdal Historielags regnskap for året 2003. Regnskapet er nøyaktig ført og etter god regnskapsskikk. Jeg har funnet regnskapet helt i orden og anbefaler dette godkjent. Kvinesdal, den 14.01.2004 Sigvald Rob (sign)

Aktiviteter i 2003

28. januar Start for slektsgranskingsgruppa på biblioteket.
3. mars Årsskriftet ferdig.
13. mars Årsmøte på Kvinesdal videregående skole. Sturla Ertzeid fra Søgne kåserte om skrømt. Iselin Røiseland og Lars Aksel Teistedal underholdt med sang og gitar. Johannes Hamre viste lysbilder fra fjorårets turer, det var god mat og en liten utlodning. Hele 130 personer var møtt fram.
25. mars Gruppa som jobber med kulturminner langs Kvinavassdraget startet opp igjen.
14. april To fra laget møtte på årsmøtet til Eiken sogelag.
9. april Årsmøte i Agder Historielag i Fjære. Kenneth og Anne-Berit møtte fra Kvinesdal Historielag. Anne-Berit takket av som styremedlem, men Kenneth fortsetter.
27. april Busstur til Lista. På Sigersvoll fortalte Audun Kristensen om Hagbart og Signe og mye mer. På Lista Museum, Vanse, var Jan Aase klar til å vise rundt på museet med et variert innhold og et unikt uteareal. Etter god middag på Nordstranda ved Helvigfjorden, gikk turen til Lista fyr og til slutt Huseby kongsgård. Lista har så mye natur, kultur og historie at det hadde vært program til mange dager. 40 var med på turen.
7. mai Fire fra Kvinesdal møtte på årsmøtet til Sirdal Historielag.
22. mai Johannes, Harald og Anne-Berit fra Kvinavassdragsprosjektet møtte på et møte arrangert av Natur og Næringsavdelingen i kommunen.
29. mai Kr. Himmelfartsdag. Fottur til Støknuden på Krågeland. Sportsandakt ved Leiv Gunnar Skiftun. Videre på gamle stier og veier ned til Risøyna. Fra Risøyna gikk en langs Kvina til Hagen på Stakkeland. Turid Stakkeland og Odd Stakkeland hadde ansvar for turen som også var en naturlostur. Omkring 100 var med. Se eget referat.
30. mai-1. juni Landsmøte for lokalhistorie i Bergen. Her var 5 fra laget vårt med på et interessant og sosialt treff. Kenneth og Anne-Berit hadde et minnerikt besøk hos Ludvig Jerdal.
14. juni Elin Jerdal fra Kvinesdal ble medlem nr. 700 og fikk en bokgave fra laget. Hun kvitterte med takk i Agder!
15. juni Fottur til Lillehavn ved Fedafjorden. Turen gikk om Slåta, Haugeland og ned til Lillehavn. Her ble vi vist rundt i det

fine naturhagen til Backer Midbøe. På veien tilbake ble det fortalt om Haugeland med de mange fine kulturminnene. 25 var med i et litt grått vær. Alf og Ruth var turansvarlige.

29. juli Olsokfeiring ved Vordalsbruna. Etter regn i flere dager ble det et flott vær. Rundt 130 deltok. Det ble fortalt om Spillebrok og Vordal. Lars Mygland hadde et lunt og varmt kåseri. Kenneth Trælandshei, Nils Ro og Oddbjørn Stakkeland spilte. Marit og Odd fra Torvløbakkan solgte alt de hadde med av tradisjonsmat, bål ble tent og noen bada i de fine strykene nedenfor brua. Tor og Kenneth hadde ansvar for turen med god hjelp av Tron Mygland.
24. august Fottur på Mellomheia. Fra Hompland på den gamle skoleveien om Homstona. Matpause på Sindland der Mandius Sindland fortalte om livet på Sindland i "gamle" dager. Ingvald Tjørnholm greidde ut om istida og morener. Turen tilbake gikk på den gamle rideveien vest for Tengstjødna. Ingvald og Anne-Berit var turansvarlig. Omkring 70 var med.

*Fra historielagets olsoksfeiring ved Vordalsbruna 29. juli 2003.
Foto Helge Jonny Eiesland.*

27. august Styremøtet denne dagen ble holdt på Borghammerknuden som er en flott utsikts plass med tidligere bygdeborg på Moisletta.
4. september Oppsummerings møte og befaring vedr. Kvinavassdraget arrangert av Fagrådet for fisk og kommunen. Anne-Berit møtte og orienterte om kulturminner og arbeidet til gruppa. Budsjett for boka og søknader om støtte ble referert.
14. september Søgne Historielag hadde tur til Kvinesdal. Kenneth og Anne-Berit viste rundt i Neset og på Utsikten. Christine Aamodt viste fram Marcellius Førland museet. Kenneth var med til Fjotland der det var omvisning på bygdemuseet ved Audny og Tor Norås og Tron Mygland.
17. september Medlemsmøte på Kvinheim. Ingvald Langemyr som bodde i Austerdalen i "Banetida", leste dikt og Ole Z Torkildsen underholdt med stubber og viser. Nesten 70 var på møtet.
21. november Årets bygdekveld i Kulturhuset. Kenneth delte ut årets bygningsvernpris til Grethe og Anders Mathias Larsen for Tønnessen-huset på Fedå. Vi gratulerer både de og Christine Aamodt som fikk kulturprisen. Prisvinnerne er medlemmer av historielaget.
24. november Trimavslutning der vi delte ut tre premier til de som hadde skrevet navnet i boka på Høge Varen.
27. november Førjulskveld på Kvinesdal videregående skole. Martha Eftestøl fortalte om barnevandringene og om filmen som er laga. Familien Stulien/Lauen var populære underholdere med sang og musikk. 125 var med og spiste grøt.

COOP AUSTERDALEN

Gjemlestad
Tlf: 38 35 48 85

Planlagte aktiviteter i 2004

11. mars	Årsmøte på Kvinesdal videregående skole.
25. april	Busstur til Moi i Lund.
20. mai	Kr. Himmelfartsdag. Fottur til Høge Varden med sportsandakt.
13. juni	Fottur Eikeland - Solli på gamle ferdsleveier.
4. juli	Jubileumstur på Fedafjorden med den gamle Hidraferja. Det er 100 år siden A.S. Kvina begynte med båttransport på fjorden. Samarbeid med Utvandrerfestivalen.
18. juli	Fottur til Poddeloptet. Vi går fra Lande.
31. juli	Salmelidag. Historielaget deltar.
22. august	Fottur Knaben.
September	Medlemsmøte.
November	Førjulsmøte.

Flere opplysninger, endringer og andre arrangement blir annonsert i Agder.

Ny Ludvig Daae-bok

Historielaget har tidligere utgitt Krøniken om Kvinesdal som Ludvig Daae skrev og ga ut i 1894. Vi ga ut boka på nytt i 1998 med tillegg av kort biografi om Ludvig Daae og noen av bygdesagnene oppskrevet av Daae.

I 2003 kom det ut ei stor uvanlig bok med tittel "Professor, Dr. Ludvig Daaes erindringer og opptegnelser om sin samtid".

Det er et av Ludvig Daaes oldebarn, Nic Knudzson, som har gitt ut boka. Det er ei bok på 467 sider og det er ikke så veldig mange sider som omtaler Kvinesdal og Flekkefjord, men de sidene er utrolig interessante. Her finner vi personer og steder, mat og levemåte, dialekt og natur, ofte kommentert av Ludvig Daae på en svært personlig måte. Halvparten av boka er opplysninger og kommentarer av Nic Knudzson, han har med stor nøyaktighet sjekket det oldefaren skrev og kommet med utfyllende opplysninger. Boka er utgitt av Novus Forlag.

Kvinavassdragsprosjektet.

Vi ser snart slutten på dette arbeidet som blei mykje større enn vi tenkte då vi begynte i 2000. Vi tre har vandra langs store delar av Kvina, Litlåna og dei fleste sidebekkene. Vi har snakka med masse koselige folk og fått interessante opplysningar. Vi har registrert kverner, sager, stamper, vad, bruer og andre konkrete ting. Vi har notert namn, sagn og hendingar frå arbeid og fritid, glede og sorg. Johannes har tatt over 1400 bilder i tillegg til at vi har fått lånt eldre bilder. Martin Trælanshei skal laga kartutsnitt frå vassdraget.

Nå er vi i gang med å reinskriva dette. Då dukkar det ofte opp spørsmål og tvil om vi har fått med det viktigste.

Er det nokon som har gamle bilder frå vassdraget, er vi fortsatt interessert. Vi manglar til dømes bilder frå vaskeplassar og klesvask. Og er det nokon som veit om ei kvern, sag, fortelling om fiske, ferdsel på is eller fløyting, så ta kontakt.

Vi planlegger å få dette ut som ei bok med mange bilder. Hegland har gitt eit overslag om at dette vil kosta ca 280.000. Vi har søkt fleire om støtte og er overvelda over den responsen vi har fått. Fram til 25.januar har vi fått løfte om vel 200.000.

Vi tar sikte på å få boka ferdig til hausten.

For gruppa,

Anne-Berit Erfjord

**Ring oss
for timebestilling –
Telefon 38 35 15 55**

- frisør for hele familien -

2. etg. Nico Butikksenter, Kvinesdal
Inneh. Gunn Omland og Mary Ann Nilsen

Huset der rosemålareren Tore Asbjørnsen Risøyne kom frå.
Foto Anve Njål Øyslebø.

Tur til Støknuden og Risøyne, 29. mai 2003

Av Turid Stakkeland

Den årlege Kristi Himmelfartsdagsturen gjekk denne gongen frå Støknuden til Risøyne og opp att til Hagen, Stakkeland. Støknuden ligg nær Krågeland, og turen starta der. Men kor er Risøyne? Det finnest ingen skilt.

Kjører du Vesterdalen forbi Storekvina, Helle og nærmar deg Engedal, kan du sjå ein grusveg som tek av frå hovudvegen, på venstre side. Det er omkring 3 km sør for Kvinlog. Du kan kjøra 2- 300 m på grusvegen, og då ser du Risøyne, men du kan ikkje gå eller

kjøra heilt fram. Risøyne er nemleg, som namnet seier, ei øy i Kvina. Frå Engedalsida treng du pram for å koma over. Er der ekstremt lite vatn, kan du kanskje hoppa over på steinane litt lenger oppe, og symjing er eit tredje alternativ. Men dei fleste som besøker Risøyne, startar på Stakkeland, nærare bestemt Hagen. Du kan kjøra eit stykke, så er det god skogsveg resten og lett å finna fram. Frå Stakkelandssida er det greitt å koma over elva.

Elevar frå Kvinlog skule skal restaurera ei gamal høyløe. Foto Anve Njål Øyslebø.

Litt om Risøyne

Namnet burde vera godt kjent, for der vart ein svært gåverik og berømt fjotlending født i 1762. Han heitte Tore Asbjørnsen Risøyne, og han har fått æra av å ha starta rosemålingstradisjonen i Fjotland, det betyr også Vest Agder. For det var i Fjotland det starta, og det var her dei fleste målarane i fylket kom frå.

Tonstadbua som i dag står på Vest Agder fylkesmuseum, er hans verk, og den måla han i 1780, bare 18 år gamal. Ei stor kiste frå den same tida står i Sigbjørn K - huset på Tonstad. Dette huset er i dag museum. Eit anna storverk er Grindheim kyrkje som vart måla i 1791.

Det står mykje om Tore Asbjørnsen i Fjotland sogebok av Johan Jerstad. Men for folk flest er han kanskje ukjent, og om det er arbeid att av han i Fjotland, er ikkje godt å

seia. Kanskje burde vi få han fram i lyset att, men det må i så fall bli ei anna historie.

Prosjekt Risøya

Sidan Risøyne er så vanskeleg tilgjengeleg, har det blitt veldig overgrodd der, og husa er falleferdige. Men Kvinlog skule har starta eit prosjekt her i samarbeid med grunneigar og miljøkonsulent.

Dei skriv blant anna: "Prosjektet har som mål å gje elevane på ungdomssteget høve til i fellesskap å kunne arbeide med ein del av kulturhistoria i bygda vår. Elevane skal læra meir om kultursoga vår, om lokale byggeskikkar, læra å ta ansvar, samarbeida og gjennomføra praktiske prosjekt."

Dei vil kartleggja området, restaurera ei sommarløe, setja i stand gamle reiskapar, restaurere ei hengebru, rydde stiar og skog, lage skilt og infotavler, registrera artsmangfald og mykje meir. Det høyrer ut som eit spennande prosjekt. Vi håper fleire vil ta vegen dit, og at både øyne og Tore Asbjørnsen Risøyne kjem fram frå gløymeboke.

Historielaget sin tur

Vi starta frå Krågeland, og den første etappen var opp til Støknuden. Krågelandsvatnet ligg 400 m.o.h, og Støknuden, eller Støknudan, for det er fleire av dei, ligg på litt over 570 m. o. h.

Odd Stakkeland, rektor ved Kvinlog skule, var med som dyktig naturlos. Turen til topps tok nok litt på, men det var verdt det for dei 99 deltakarane vi talde frå starten av.

Frå Støknuden kan ein sjå langt, i alle retningar. Vi ser skog og fjell og fjell og skog, ei elv, nokre vatn og ein og annan liten grøn flekk innimellom.

Dei grønne flekkane er Kråge-land, Eikeland, Røyland, Fjotland med kyrkja, Kvinlog, Stakkeland og Engedal, og elva er Kvina eller Storåne som er det lokale namnet. Fjotlandsfjellet er lett kjenneleg, elles er det hei bakom hei bakom hei.

Sokneprest Skiftun hadde sportsandakt på toppen, og organisten Sverre Eftestøl deltok, ikkje med kyrkjeorgel denne gongen, men med munnharpe. Turen gjekk så eit stykke i lett heieterrang, vidare på ein kombinasjon av gamle ferdselsstiar og nye skogsvegar. Det var lett å gå, mykje nedoverbakke. I Risøyne vart det matpause og orientering om noko av det som er nemnt ovanfor.

Frå Risøyne

Dei fleste tenkte kanskje at no var det verste unnagjort, og med pram over elva hadde det også vore det. Nokon få benytta seg av det tilbodet frå Tønnes T. Kvinlaug.

*Huset sett frå framsiden.
Foto utlånt fra Helga Narvestad.*

Men dei fleste gjekk opp att til Hagen, nokon på lett tilgjengeleg skogsveg.

Men så var det ein del som ville gå den gamle ferdselsstien som Risøyfolket brukte før når dei ikkje kunne ro eller gå på isen over elva. Det vart ein del klatring, ein kan trygt seia at vi gjekk opp att til Hagen. Og beundringa for folk som hadde dette som einaste alternative kontakt med omverda, blei større og større.

Det budde folk her så langt fram som siste halvdel av 1950- åra, dei budde ikkje på Risøyne, men på Liægrå som ligg på fastlandet på Stakkelandssida.

Vi kom då vel fram, og eg hørde ingen som klaga på at det vart for langt, sjølv om turen vart ein del lengre enn annonsert.

Stem for slog til Øie Mølle, nederst i Øiebekken. Foto Johannes Hamre.

Øiebekken

Av Thora Rafoss

*Bekken den synger og sildrer ned mellom stein og vik,
aldri den bort seg vildrer, der finnes ingen svik.
Fra Sibbuvannet den rinner, Steinbrodan der er bratt
samme leie den finner om det er dag eller natt.
På Øygårdsmyra den driver sakte i ro og fred, der ved en stein vi alltid,
drakk det speilblanke vann på kne.
Så er vi kommet til Hunnen der blei det lagret ved,
når vannan var sterke og føret det bar, dro karan med hest avsted.*

En gylden regel var denne: Hogge og kjøre et lass ved til Hunnen,
og så ta et lass med hjem i andre runden.
Så møttes der flere samtidig og åt sin niste der,
før de dro inn att i heia fikk lass og kjørte så ner.
Men bekken fortsetter ferden roer seg noe ned,
flyter på Maurebergan til Kvite-Fossen den ser.
Når Fossen til visse tider går over bredden her,
da den i luften rider det fineste slør den sprer.

I skråningen nedenfor Fossen der var der blåbær i fleng,
og tyttebær det var der også, det var som en tyttebærseng.
Så under Lieupsen til Hundehola den drar, kommer på Øyebergan
da blir det store stas, karslig og stolt den farer i Jentehølen med stil,
der mange sommerstid venter på bekken med glede og smil.
Så mange form for leker oppleves nettopp her,
den gjennom alle tider har vært oss så populær.
En guttehøl også her finnes, den har vi alt gått forbi,
den vil vi alltid minnes som en badeplass liten på si.

Når bekken i haustflommen raste mot mølla med brask og bram,
fra bekken røyra gikk fulle og satte hjula i gang,
da hesten kom ut og blei sala og kornet til mølla ble bragt,
og der blei det tørka og mala til fladbrød det siden blei bakt.
Klævaske var vanlig ved bekken, der vannet alltid var reint,
vi vasket og skurte dekken og folk var der tidlig og seint.
Gutter med lykt og lystre ofte langs bekken gikk,
i mørke kvelder det hendte, de noen småaurer fikk.
Men lovlig det var det ikke, det hendte at lensmann kom,
da måtte de bare stikke slippe og få en dom.

Men så en kveld det skjedde lensmann brått kom på,
de hoppet for bare livet for andre siden å nå,
det blei et syn av de sjeldne for paddeflade de lå,
de kravlet opp andre siden uten en tørre tråd.
Nå er vi nesten tilende for bekkens vei er slutt,
bekken den er vår frende vi elsker den uavbrutt,
bekken kan aldri stanse ikke i anger snu,
aldri sitt blick få vende eller tilbake sku,
fortsette må den ferden videre i det blå,
å for en underlig verden å for en vei å gå.

Trille påskeegg på Feda

- Særegen skikk med opprinnelse i hollendertiden?

Av Erling Sømme Kielland

På Feda finnes en påsketradisjon med opprinnelse langt tilbake i tid, og synes å være ukjent andre steder i landet. I dag er det antakelig bare noen få familier som opprettholder den gamle skikken med å trille påskeegg.

Noen barndomsminner fester seg bedre enn andre. For meg og mine brødre var påskeferien på Sande på Feda i huset til mormor uløselig forbundet med det som foregikk 1 påskedag.

Etter frokost denne dagen ble mange egg lagt i vann og hårdkokt. 1 til hvert familiemedlem var det normale, men kanskje ble det også kokt noen i reserve.

Klar, ferdig, kast! Sania og Karolin K Sømme er nok blant de yngste som ennå holder trille påskeeggtradisjonen levende på Sande og Feda.
Foto: Erling Sømme Kielland.

Etter koking ble eggene fordelt mellom barn og voksne, og deretter dekorert med vannfarger eller fargeblyanter etter "eierens" ønske. For barna var det naturligvis ekstra spennende å ha sitt eget fargelagte egg som ikke kunne forveksles med andres.

Utpå formiddagen, og oftest før middag tror jeg, vandret familien - utstyrt med niste og mange egg i korgen ut til Bines. Til en passende gressbakke som helst skulle være

fri for steiner og trær. Dette var ganske viktig. Eggene skulle jo holde seg hele så lenge som mulig under trillingen.

Så startet konkurransen. Som gikk ut på at eieren av det egget som ble knust sist under ferden ned skråningen hadde vunnet.

Familiens medlemmer stilte seg så på rekke og kastet eggene samtidig ned bakken. Etter hvert lærte nok både barn og voksne seg å kaste med litt varsomhet, og kanskje ikke så langt for å "holde på skallet". Men kvist og kvast og kanskje hårde landinger sørget etter hvert for brister og avskalling, inntil skall og eggeplomme for hver sin veg og den som kastet var ute av leken.

Den deltakeren som til sist fremdeles hadde helt egg var vinner av årets påskeeggtrilling, og fikk kanskje en større premie enn de andre. Som oftest var det nok en av de aller yngste som fikk den æren. Vi spiste ikke eggene etter at de var skalløse og ødelagt.

Slik foregikk min barndoms påskeeggtrilling på Sande, og den tradisjonen gjentas fremdeles hver 1 påskedag på min egen hytteeiendom ute på Bines. Men nå sammen med egne barn og barnebarn, som synes dette er like morsomt som vi (voksne) hadde det for lenge siden - og fremdeles har det..!

I voksen alder har jeg fundert over hvor denne skikken egentlig kommer fra, og hvor gammel den kan være. Noe av det mest spesielle er jo at tradisjonen med påskeeggtrilling kun synes å være kjent fra fedaområdet.

Men først noen ord om hva andre beboere på Sande fortalte meg om eggetrillingen i sine familier. En mannlig informant f. 1960 kunne fortelle at eggene ofte ble kokt sammen med forskjellige vekster for å få en annen farge. Koking sammen med einerbær ga en grønnfarge, mens reinlav farget dem sølvgrå. Også slike egg ble dekorert. I denne familien ble eggene ofte spist etter at de var gått i stykker.

En kvinnelig informant (f.1929) fortalte at både mor (f.1893) og bestemor trillet påskeegg på Sande. Her ble også ofte eggene kokt sammen med forskjellige vekster for å få annen farge, bl.a. løk som ga en gul farge. 1 påskedag var "trilledagen" og hele familien deltok. Det gjaldt her å kaste eggene så langt som mulig uten at de knuste. Også her ble eggene spist "etter bruk." Skikken ble praktisert av de fleste familiene på Sande, og var vanlig på Feda.

I sitt grundige historieverk om Feda: "Fjordfolk" (2000) har historikeren Margit Løyland et avsnitt om eggkastingen på Feda og Birkeland.

På en forespørsel fra meg sendte hun en interessant tilbakemelding og flere nye opplysninger: (Sitat) *"Ja eggkastinga i Feda er ein artig skikk! På Feda-sida var det vanlig å trille egg fra knausen bak kyrkja. På Birkeland og gardane på andre sida av fjorden hadde dei sine faste plasser i skogen. Folk gjekkl/går seg gjerne ein liten skogstur 1 påskedag og kokar eggja i friluft. Ellers vil eg tru at mange både på Sande, Feda og Birkeland kan bekrefte at skikken er gamal, men fortsatt i live."*

På spørsmål om hun kjente til denne skikken fra andre plasser, svarte Margit Løyland: (sitat) *"Ingen eg har tala med har høyrte om denne skikken andre stader i landet. Men det er mogleg ein kan finna noko liknande i t.d. Danmark og England. Dette har eg ikkje undersøkt."*

Også Margit Løyland har nok undret seg over denne høyst spesielle påskeskikken. Hvordan var den oppstått, og når kunne det ha skjedd? Var eggetrillingen "funnet opp på Feda", eller var den "importert" fra et fremmed land. Begge mulighetene var aktuelle, men hva var mest sannsynlig?

Så kommer tilfeldighetene meg til hjelp. Et familiemedlem traff tilfeldigvis en tysk mann, som igjen rent tilfeldig fortalte at han hadde vært med en venn til dennes hjemtrakter i det nordvestligste hjørnet av Tyskland - der det var en

gammel tradisjon med å trille påskeegg. Jeg fikk vite hvem denne vennen var, og tok selvfølgelig kontakt med ham. Og kanskje er de opplysningene han gav meg nøkkelen til tradisjonen på Feda.

Rudolf Meissner som arbeider i Stavanger skriver bl.a: (sitat) *"Jeg vokset opp i Ostfriesland, en region i det ytterste nordvestre hjørnet av Tyskland. Ostfriesland er meget flatere enn Danmark. Det minner en del om Nederland. I Ostfriesland har man greid å bevare en rekke påsketradisjoner som ellers er ukjente i Tyskland. En av disse var å kaste påskeegg."*

Som barn gikk vi gjerne med et hardkokt farget egg ut på et jorde (beite eller eng) og kastet egget så langt vi bare kunne. I Ostfriesland er det nesten ikke stein å finne i bakken, bare torv og sand, og til påske pleier det å være ganske grønt allerede. Vi kunne gjerne kaste egget 20-30 meter uten at det gikk i stykker. Imidlertid løsnet den hardkokte plommen etter hvert inni egget.

Ved et eller annet kast gikk egget i slutt i stykker, men da spiste vi barn det likevel. En annen lek var å kaste egget lengst mulig bakover, og snu seg først når egget hadde "lagt seg". Ikke sjelden var det ganske vanskelig å finne igjen egget i gresset. Første påskedag har også for oss vært den naturlige dagen for trilling av påskeegg.

Men vi gjorde det nok også andre påskedag.

Når det gjelder spørsmålet om eggkastingens utbredelse og alder kan jeg ikke gi noen klare svar. Jeg vil anta at man kjenner til kasting av påskeegg i hele Ostfriesland (ca. 350.000 innbyggere), men sikkert med en del lokale varianter. Jeg kan også godt tenke meg at man i Nederland har en del liknende tradisjoner."

Hvor er tilknytningspunktene mellom Ostfriesland og påskeegg tradisjonen på Feda? Kanskje ligger svaret noen hundre år tilbake i tid. Og har tilknytning til en viktig epoke i fedahistorien – hollender-tiden.

I sommerhalvåret på 1500, 1600 og 1700 tallet satte hundrevis av små seilskuter hjemmehørende langs Nordsjøkysten kursen mot agderkysten. De kom for å kjøpe tømmer og trelast, men også andre varer som fisk, huder, skinn, hummer, nøtter, flatbrød smør og talg.

Med seg hadde de salt, tøy og stoffer, takstein, keramikk tobakk og brennevin og annet, som de byttet eller solgte til kystbefolkningen på Sørlandet. De kom fra Skottland, Tyskland, og Holland - og etter hvert var det særlig det siste landet som dominerte denne handelsvirksomheten. Men med i "bagasjen" til Feda og Sørlandet var ikke bare ulike vareslag.

Gjennom 250-300 år med oftest årlige besøk av små flatbunnede skuter som kunne seile helt opp til Lindlandsstrand og Birkelandsstrand, fulgte det nok også med mange kulturimpulser. Tidlig på 1600 tallet (1601-1614) forteller skriftlige kilder at det i løpet av 1 skipssesong kunne ankre opp inntil 20 utenlandske skip i Sandebukta og Fedaelva. Og med et mannskap på 5-6 - og en oppholdstid på kanskje opptil flere uker for hvert av skipene for å ta inn last og selge eller bytte egne varer, - ble nok innslaget av utenlandske sjøfolk i sommerhalvåret ganske markant i det lille fedasamfunnet.

Denne direktehandelen skapte god og nær kontakt mellom kjøpere og selgere. Særlig var hollenderne interessert i dette. Og slike møter gled nok også ofte over i sosialt samvær mellom skipsmannskapene og f.eks kjøpmennene på tingstedet.

Invitasjoner og selskaper både hos kjøper og selger var sikkert en vanlig foreteelse, og det ble vekslet gaver. Kanskje fikk kjøpmannens kone både keramikk og stoffer og nytt motetøy fra kontinentet. Til glede for henne - og kanskje samtidig til nytte for skipperen ved senere handelsferder..!

Kontakten med Holland begrenset seg ikke bare til sommerhalvårets eksport og import av tømmer og andre varer.

For mange innbyggere langs agderkysten ga denne skips-trafikken også en viktig mulighet til utvandring til kontinentet.

Listalandet, Kvinesdal og Lyngdalsområdet ble på 1600 og 1700 tallet et kjerneområde for handelsreiser og arbeidsvandring i norsk sammenheng. Det hadde flere årsaker. Fra 1660 tallet og fremover forteller kildene bl.a. om fedafolk som dro til Holland på grunn av sult og fattigdom - og i siste halvdel av dette århundret ble utvandring og arbeidsvandring så omfattende at folketilveksten i området ikke økte lenger.

De fleste emigrantene ble nok værende i Holland, men det var også flere som vendte tilbake. Ofte var dette yngre kvinner som hadde hatt huspost og vært tjenestejenter i hollandske familier. Mennene tok jobber som håndverkere, eller annet ofte slitsomt arbeid. Mange ble også sjøfolk i den store hollandske handels- og marineflåten. Felles for begge kjønn om de kom tilbake til Feda, var erfaringer og kunnskap om husstell, klær, matskikker, språk, teologi, byliv, skipsfart og håndtverk.

Påvirkningen av den ca 250 årige hollendertiden med besøk av hundrevis av utenlandske skip i Fedafjorden, og noe tilbakevandring av fedafolk fra Holland var nok betydelig. Margit Løyland skriver at: (sitat) "*De omfattende forbindelsene med utlandet påvirket*

utvilsomt gjennom tidene miljø og dagligliv i Feda".

Inkluderte denne kontakten også "import" av påskeeggtrillingen? Det kan ingen i dag si med sikkerhet, men muligheten er stort. Og det kan ha skjedd på flere måter. Kaptein og mannskap på de mange tømmerkutene, ble nok som allerede nevnt sikkert ofte invitert som deltakere i selskapelige og sosiale sammenkomster på Feda, og kan da i forbindelse med påskehøytideligheten, demonstrert for barn og voksne denne - sin egen skikk fra Holland/Tyskland. Kan hende ved flere anledninger.

Opplysningene fra Rudolf Meissner forteller at eggetrillingen har lange tradisjoner i Ostfriesland. Midt i dette området ligger byen Emden. Fra Emden seilte bl.a. skipper Johan Floris til Feda for å hente tømmer i 1615. Og han var sannsynligvis på besøk både før og senere. Her er det således en direkte linje mellom det tysk/hollandske område som praktiserte/praktiserer denne skikken og Feda!

En kanskje ennå større "importmulighet" for påskeeggtrillingen, er den som knytter seg til fedabeboere som vendte tilbake til hjembygda etter tjeneste i f.eks Ostfrieslandområdet, hvor skikken ble praktisert. Og siden den vel egentlig er en barnelek, er muligheten for at det er en kvinne, og vel helst en tjenestepike - som etter opphold i en eller flere hushold-

ninger i dette området ved nordsjøkysten har bragt denne påske-tradisjonen med hjem og inn i sin egen familie. Og til venner og kjente i hjembygda. Der den er blitt praktisert frem til nå. Margit Løyland formulerer det slik i en melding til meg: (sitat) "Det er ganske sannsynleg at påskeeggkastinga har kome fra Holland/Tyskland, slik du skriv. Egg/høne/hare er jo svært gamle fruktbarhetssymbol som er knytt til vår og påsketider, og har vore vanleg i desse områda i Europa. Båtar fra Emden kom det fleire av til Feda, så det kan godt ha vore direkte påverknad frå det same lokalmiljøet som din informant!"

Men det må jo sjølvsagt bare bli spekulasjoner!. Ingen kan stadfeste det. Skikken kan ha kome med utanlandske sjøfolk, med fedafolk som hadde vore i utlandet, eller med utlendingar som gifte seg med ein fedabu. Men sidan skikken er så lik den du kjenner, så kan det godt tyde på direkte kontakt".

Inntil annet "er bevist" er det altså god grunn å anta at påskeeggtradisjonen på Feda kan ha sin opprinnelse i en tilsvarende gammel skikk i grensekystområdet mellom Tyskland og Holland. I så fall er den et helt unikt eksempel på at hollendertiden på Feda har "vart helt frem til i dag."

Redaksjonen for dette årsskriftet. Foran f.v: Helga Narvestad og Johannes Hamre. Bak f.v: Svein Jortveit, Harald Aamodt, Lars Emanuel Egeland.

Rafossen. Foto Johannes Hamre.

Planer om storindustri i Kvinesdal

Innlevert av Arnold Omland

Dette stykket er hentet fra en gammel avis fra 1894, og gjengitt i "Grannen" nr. 1 fra 1919:

"Rafossens salg er under 13de denne Maaned approberet af Regeringen. Det er en for vore Forholde overmaade storslagen Drift, som her tænkes sat igang. Rafossen er beregnet til med jevn Vandstand at kunne afgive 15000 Hestekræfter.

Den uhyre Kraft tænkes anvendt som nævnt til at utvinde Alluminium (dette moderne hvide "Metal" hvis Lethed og Fasthed er af saa stor Betydning) af Lerjord ved Hjælp af Elektricitet og ligeledes ad elektrisk Vei at udskille det rene Metal af de i vore Fjelde forekommende Ertser og Malme, skr. "Søndenfj. Tid."

Flere tusen Arbeidere vil efter Planen trænges til de opprettendes

uhyre Fabrikke, hvilket for Kvinesdal betyder en hel Omveltning af de bestående primitive Forholde: Liv og Rørsel, arbeide for hver ledig Haand, god Affsætning og god Pris for alle Landmandsprodukter, god Forbindelse med Udenverdenen, Eiendommenes Stigen i Værdi osv.

Naar der blir en Arbejderby paa 10 000 Mennesker oppe ved Rafoss saa faar heller ikke de brune Øiemøer og andre lignende længe bli liggende udyrket.

Men tilbage til Fossen. I flomtiden afgir den naturligvis langt mere end 15000 Hestekræfter, men i Tørketiden vistnok noget mindre. For nu at skaffe jevn Vandstand, og

et stadig Tryk av 15000 Hestekræfter er det Meningen at opdemme noget de store Fjeldvand, som gir Kvineselven Tilløb, hvilket forutsettes uden Vanskelighed at kunne lade sig gjøre. Consesion til at bygge Banen Rafoss-Øiesanden, der tænkes paabegynt allerede i vinter, vil naturligvis ikke nu nægtes Selskabet."

Denne avisartikkelen fra 1894 stod altså gjengitt i "Grannen" i 1919. Flekkefjord Historielag har gitt ut Grannen på nytt. Det ble fire bind med mye interessant lokalhistorie.

Finner Dere ikke filmene av deres gamle bilder

Fortvil ikke ...

Vi trenger kun papirbilde for å lage flere kopier

Forstørrelse er heller ingen sak

Salg av flere lokalhistoriske publikasjoner for historielaget, fotoklubben og andre.

Kvina Fotosenter

Tlf. 38 35 01 47

Utsyn over Salmeli-grenda med "der ute" lengst til venstre, så kommer "der heime", skolehuset (rødt), husene "der borte" og "der oppe", og så Lorange-hytta lengst til høyre. Forfatteren tok bildet fra Skuthei, oktober 2002.

Søking etter Salmeli-røtter

Av Tobias Salmelid

Hvorfor lete etter røtter, er det ikke nok å beundre treet, blomstrene, fruktene? I dagliglivet vårt er det jo blomst og frukt vi drar nytte av. Men av og til undres vi over enkelte tre som har spesielt fargerike blomster eller har sluttet å bære frukt. Er det noe ved jordsmonnet eller røttene som påvirker dette, på godt eller vondt? Og når vi selv er frukt på stamtreet vårt, faller det naturlig å spørre etter hvorfor vi er blitt nett slik vi er. Våre forfedre og deres livssituasjon er jo en del av vår egen identitet.

For oss fikk dette et konkret utslag: Da vi kom tilbake fra vår første misjonærperiode i Etiopia i 1966 med barn som knapt visste hva Norge var, tok vi oss en tur til Salmeli. Veien hadde ikke nådd fram til husene enda, så vi måtte bære med oss opp bakken det vi trong av klær og mat for noen dager i huset der heima. Nøkkelen hadde vi fått av huseieren Isak Liland som var gift med fars halv søster. Vi fikk noen uforglemmelige dager der oppe i lia. Guttene fikk se stedet der

slektsnavnet vårt hadde oppstått, der far og farfar og oldefar hadde lekt og slitt. Kanskje var det nettopp Salmeli-turen da som fikk meg til å begynne å notere ned navn på fjerne slektninger, og samle skrifter og soger som hadde med fjellgrenda der å gjøre.

Slektsrøtter forsto bror min og jeg neppe betydningen av da vi var små, men vi lærte jo litt etter hvert at noen mennesker sto oss nærmere enn andre - det var slektningene, onkler, tanter, søskenbarn, og noen andre som vi hadde vansker med å plassere, men som klart betydde noe ekstra for mor og far. Som barn hadde vi heimen vår på Veggeland og Risnes, men kjente en egen tilhørighet til Seland i Sirdal (mors heim plass) og Salmeli (der fars folk hørte heime).

Far fortalte soger fra Salmeli, om Guddalsbarna som hadde kommet bort og ble funnet igjen der i lia og gitt stedet navn.

I bygdebøkene for Fjotland fant jeg for første gang noe konkret om slektene der i lia, seinere kom Per Seland's store og detaljrike bygdebøker om Sirdal, der heldigvis Salmeli også var inkludert med mange navn og årstall.

Litt stolt var jeg da jeg kunne supplere den kjente granskeren med både bilder og navn fra min egen slekt i Salmeli. Der var fire gardsbruk, men jeg hadde bare interesse for dem som slekta mi

hadde tilknytning til. Dette viste seg å være min store tabbe - folk og gardsbruk var nemlig mye mer innvevd i hverandre enn jeg var klar over.

I oldtidens mørke ligger gamle soger om barna og Barneåkeren i Salmeli, og om Solmund som kanskje hadde gitt navn til heile fjellgrenda. Den første konkrete skriftlige kilde vi har om Salmeli er folketellinga 1647, da Rodlei (Rolf, Rolleiv) hadde bruket "der oppe" (øst i lia) og den ukjente Lars (Laurits) Jensen bruket "der ute" (vest i lia).

Rodlei kjenner vi heller ikke heimstaden til, men han ble gift med Siri, datter til den kjente jordeieren Guttorm Kolbeinsson Josdal - og da er vi på historisk grunn. Og svigersøn til Lars var Åsulv Gaseson fra Åseral, kjent fra andre historiske dokument. Rolfslekta sine folk har sittet på bruket der oppe like til den siste Lars døde i 1996, han ble den siste gardbruker i Salmeli.

Gase-slekta satt på brukene der nere og der ute, og senere der heima. Et par rettssaker dukket opp på 1700-tallet, det gjaldt ei jordsak og et manndrap. Pantedokument og gamle gardsbeskrivelser fortalte en god del om livssituasjonen til folket der. Men hva med folkets tanker og følelser og lengsler? Hvordan hadde de det egentlig, i gleder og sorger?

Nedskrevne minne er gull verd. Jeg fikk mor og tante Anne (fars søster) til å skrive opp i ei kladdebok det de kunne huske fra barndom og ungdom. Der forteller de om saker og drømmer som ellers aldri ville blitt bevart. Anna kunne i sin alderdom fortelle at gamle Per, far til hennes stemor, hadde potetåker i et par tødna (fjellhyller).

Da han ble skrøpelig bad han et år Anna om å sette potetene for han, så skulle hun få 10 øre. Anna gjorde dette, og minnet gamlingen om 10-øringen flere ganger. Gode løfter fikk hun alltid, han skulle lønne henne så snart han fikk penger selv. Det fikk han aldri, 10-øringen så hun ikke noe til. Men skuffelsen over dette bar hun livet ut.

Kanskje var det denne 10-øringen som kom opp i minnet hennes når hun formante min bror og meg med disse orda: "Husk! Kvar skal ha sitt!" Hun hadde nemlig ikke fått det som rettelig tilkom henne. Per døde i 1907, og Anna i 1983.

Mor mi fikk også bo i Salmeli vel ett år. Midtvinters 1938 måtte hun og far og eldstegutten flytte fra Knaben Gruver (der far arbeidet) til Salmeli. Om dette forteller mor: "Me flytte til Salmelid for ei stund - far [Asbjørn] ønska det slik. Der blei me eitt års tid i huset til Anna. Alle var gode mot meg der, men eg lengta - å, som eg lengta.

Gunvor – forfatterens kone - med minstegutten Bjarne på vei over gamlebrua mot bakken til huset der heima, sommeren 1967. Foto utlånt av Tobias Salmelid.

Tenk koma der når det låg masse snø, og eg kunne ikkje gå på ski. Veg var der ikkje, ingen telefon. Far var på Knaben, han kom heim til søndagen.

Når vêret var stygt sat eg ved vinduet med Tobias i fanget og gret og bad. Kan dere prøva å forstå at når dere taler om Salmelid og alt det gilde der, då stig der noko vemodfullt opp i mitt bryst. Noko eg aldri kjem over.

*Forfatteren på fanget til farfar Tobias, sommeren 1938.
Foto utlånt av Tobias Salmelid.*

Så ein dag kom far heim og fortalte at han hadde vore og sett på ein gard på Veggeland. Eg blei så glad. Så blei det flytting. Anna var med oss Me hadde to kyr. Tobias var då to år."

Andres interesse satte mot i meg. Jeg hadde skrevet en større artikkel i Stavanger Aftenblad om "Salmelid - bygda utanfor" i 1973, og fant stykket Torgeir Lid hadde skrevet sommeren 1974: "Salmeli-garden får elektrisk kraft". Fredrik Schjander skrev i Familien året etter om "En grend kalt Salmeli".

Fedrelandsvennen hadde i 1985 en hel side om fjellgrenda dekket av januarnø. Jeg samlet på alt, stort og smått, bilder og soger. Sammenhengen, folkeflytting og inngift slektskap gikk litt etter litt opp for meg.

Så ble jeg plutselig storlig forundret da jeg leste i Agder i august 1998 at Solveig A. Egeland var i Salmeli og skulle "ivareta det unike kullturlandskapet" der.

Var der virkelig andre enn jeg selv som hadde mer enn en kvasi-journalistisk interesse av fjellgrenda? Etter den mye omtalte kulturdagen i Salmeli i juli 2001, tok jeg kontakt med Solveig og Kvinesdal kommune og ble positivt mottatt. For første gang våget jeg å fortelle at jeg kunne tenke meg å samle alt stoffet mitt til ei bok om Salmeli. Da fikk jeg hjelp av Solveig til å finne ut av både kullturlandskapet og grunneierne i fjellgrenda.

Altfor sent begynte jeg for alvor å lete etter slektsrøtter i Salmeli: Foreldra mine og deres søsken var døde, det samme var Sigrid og Lars, og Karen der ute. Hvem skulle jeg spørre?

Søskenbarnet mitt, Olav Liland, tipset meg om 89-åringen Elen Kvinen på Sandnes - og hennes gode minne og interesse for gamletida. Vi hadde en god prat en ettermiddag. Så sendte jeg henne et bilde og lurte på hva tid det kunne vært tatt.

*Halvsøstrene Anna (Solhom) og Karen (Liland), farfar Tobias sine døtre.
Foto utlånt av Tobias Salmelid.*

Da ringte hun tilbake og sa at nå ville hun ikke snakke mer med meg om gamle dager, hun var redd for at hun kunne blande sammen ting. Jeg ble skuffet - inderlig skuffet. Noen måneder etterpå fikk hun slag og ble satt utenfor alt. Ei anna gammel kone på Sandnes ville kanskje huske en del, men før jeg fikk kontaktet henne, stod døds-annonsen i avisen ...

Hvem kunne fortelle det de husket? Nå måtte jeg lete etter andre som indirekte kunne fortelle mer om folk og hendinger i Salmeli. Oskar Stakkeland hadde vært der sammen med far min og presten i Fjotland på gudstjeneste.

Elly Moland hadde gode minner fra nære slektinger der. Johanne Aurebekk fortalte om seg selv og ektemannen Jon som hadde hytte i Meljestøl, og om hvordan deres forhold var til min farfar Tobias. Og tenk, hun hadde bevart et brev som farfar hadde skrevet til Jon Aurebekk, det eneste brev jeg har etter han! Jeg gråt nesten av glede da jeg fikk det. Olav Liland hadde noen gamle bilder, Olav Kvinen Solhom hadde noen.

Bilde av Torkel, som hadde omkommet under et høyllass i Salmeli-heia i 1891, fikk jeg av Torkjell Tonstad - Torkels datter-sønn.

Torkjell var 86 år og husket godt hendinger han selv hadde vært med på som ungdom.

Torkel Moland og Astrid Olsen og flere med interesser i Salmeli i dag, har vært svært positive til mine undersøkelser og spørsmål. Kristenlivet i Sirdal og gruedrifta på Knaben har også sett sitt preg på folket der.

Romantikk og ensomhet og skjulte gåter. Tone Solhom, tante Annas svigerdatter, kunne fortelle om venninnas reaksjon da hun hørte om Tones giftermål vinteren 1942: "Du må sannelig elske Ola mye siden du kan slå deg til i Salmeli!" Fjellgrenda kan nok virke lokkende og romantisk på oss i dag, som ei dame formet det i et lite dikt i 1962: "Å den som hadde ei Salmeli, å reise til når verden er strid. Måtte der alltid ei Salmeli finnes, for alle som ønsker og alle som minnes!"

Men for de fastboende kunne nok dagene bli tunge. Arnfinn Moland skriver slik om si moster Anna, som døde av kreft i 1965: "Anna var eit offer for tida, for innstillinga hos folk og familie, for skikk og bruk, for naturstengsle, for alt som eit menneske kan møta av hindringar. Kven kunne vel forlanga at akkurat ho skulle bryta opp, gjera opprør, reisa seg? Kvar skulle ho få mot, pengar, innsikt, styrke frå? Det einaste tilbodet ho fekk var eit liv i einsemd i Salmelid."

Jo, det ble bok av det. Men det betyr ikke at jeg har fått løyst alle gåter og fått svar på alle spørsmål. Jeg husker far fortalte om en som hadde møtt en gjenganger der i nærheten av Salmeli en gang, og måtte ordne opp noe for han - men dette står ikke i boka mi. Jeg kan nemlig ikke huske hvem som hadde møtt hvem.

En annen hadde funnet gull litt utenfor den vanlige stien over fjellet, hadde dekt det godt til for å holde det skjult for Gud og hvermann - og var ikke kar til å finne stedet igjen. Men mannens navn husker jeg ikke - så får også den saga ligge.

Mange andre soger og saker har jeg fått bekreftet, både av glede og sorg - og har forsøkt å få det med. Jeg synes jeg skylder forfedrenes minne det. For å si det med Ivar Aasen: "Lat oss ikkje forfedrene gløyma, under alt som me venda og snu. Dei gav oss ein arv til å gjøyma, han er større enn mange vil tru."

Salmelibok

Tobias Salmelid har nå ferdig boka om Salmeli. Det har blitt ei fin og interessant bok på 131 sider om fjellgrenda.

Vi i historielaget anbefaler boka. Tobias selger boka selv og vil være i Salmeli på Salmelidagen.

*Søndagstur på heia. Sofie og Lars Teistedal.
Foto utlånt av Teodor Teistedal.*

Minner fra gard og bygd

Av Teodor Teistedal

"Du er gammel, du bestefar, for du er helt fra krigens tid!" Slik fikk jeg "mitt pass påskrevet" av et av barnebarna mine for ei tid sida. - Ja, jeg er "førkrigsmodell", og jeg mener sjøl å ha et svakt minne om krigsutbruddet i april 1940. Da var jeg så vidt fylt to år.

Jeg vokste opp på garden Teistedal på austsida av Feda-

fjorden. Det var små forhold, som på de fleste andre gardene i bygda, men jeg hadde en trygg og god oppvekst med omsorgsfulle foreldre, beste-foreldre og søsken.

Vi hadde 4 kyr, hest, et par ungdyr og noen sauer. Garden var tungdrevet etter dagens forhold. Slåttonna var ei strid tid, - særlig når somrene var regnfulle og kalde.

Da kunne vi holde på med slåta fra begynnelsen av juli til ut i september. Vi hadde mye ljåslått i bakker og lier, og jeg måtte tidlig lære å slå med ljå. Bestefar var en god læremester. Jeg veit ingen som kunne slå så fint og lett som han. Det gikk som en lek!

Men sjøl om onnene kunne være et slit, var det en fantastisk god følelse når alt var kommet i hus; - høy, korn og poteter. Både store og små hadde et eierforhold til resultatet. Med felles innsats var grøda berga.

Om vinteren var det vedhogst og litt skogsdrift. Min far, Lars Teistedal, så verdien i å ha skog på egen gard. "Skogen er bondens ryggrad," brukte han å si. Et par vintrer etter konfirmasjonen var jeg med far i skogen. Redskaper var øks og håndsag og hesten vår gode hjelpere.

- Jeg har et spesielt minne fra denne tida. En sein ettermiddag, på veg heim fra skogen, var vi veldig trøtte begge to. En av oss begynte å gjespe, og som kjent er gjespen "smittsom". Der gikk vi og gjespa om kapp. Plutselig begynte hesten også å gjespe; - ja, en serie skikkelige "heste-gjesp"!

Hesten var vi glad i. Derfor var det en mørk og tung dag da far under krigen måtte ta hesten med en tur til Liknes.

Teodor er tilbake under helleren som var ly ved flyangrepet 11. april 1945. Foto utlånt av Teodor Teistedal.

Tyskerne skulle rekvirere en del hester, og vår kunne være aktuell. Vi stod på tunet og gråt alle sammen. Bestemor tørka tårene på forkleet, og bestefar hadde ei brødskive på lur og klappa og godsnakka med hesten. Det blei også bedt inderlige bønner om at vår hest ikke måtte bli tatt. Og vi blei bønnhørt! Tyskerne hadde ikke sans for Blakken!

Sjøl om jeg er fra "krigens tid", merka vi ikke så mye til den. Et par ganger hadde vi besøk av tyskere, men det gikk uten dramatik. Men de to apriildagene i 1945 med flyangrep i indre del av Fedafjorden, var nifse. Den første dagen var far og min bror Olav og jeg ute og kjørte ved. Plutselig oppdaga vi en mengde fly som svarte prikker over Frøylandsheia. Kort tid etter hørte vi sterk flydur og eksplosjoner. Vi guttungene var veldig nysgjerrige, men far var streng og jaga oss inn under en heller. Mens vi satt der, kom et engelsk fly i lav høyde rett over oss. Det var lite hyggelig!

Opoft skole. Foto utlånt av Oddvar Teistedal.

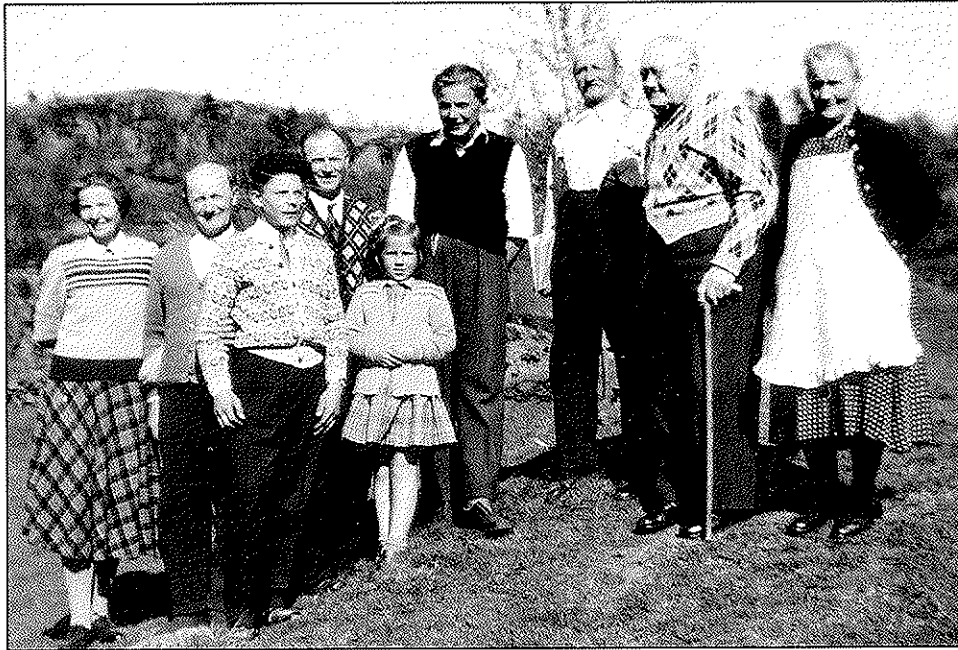
- Den siste angrepsdagen blei vi beordra ned i kjelleren. Ikke lenge etter kom et kraftig smell og rystelser. Da faren var over, oppdaga vi et stort hull i bakken, ca. 100 m fra huset. Siden fant vi et tungt granathode i krateret.

Høsten 1944 begynte jeg på skolen. Det var 53 år før "6-årsreformen" blei innført i norsk skole, men jeg var "forut for min tid" og begynte på Opoft skole som 6-åring!

Grunnen var følgende: Elevtallet i Opoft krets hadde nådd et kritisk punkt. Det var fare for at det kunne bli samla skole. Men dersom jeg begynte et år for

tidlig, kunne vi fortsatt ha 2-delt skole noen år framover. - Og så var det én grunn til. Dersom jeg begynte dette året, kunne jeg ha følge med storebror Olav det første skoleåret. Det var lang og tung veg til skolen, og i all slags vær og føre kunne det være godt å ha følge med en som var større.

Skolen var altså todelt: Småskolen (1. - 3. trinn) gikk tirsdag, torsdag og lørdag, og storskolen (4. - 7. trinn) de andre virkedagene. I alt var vi ca. 12 elever. I mi skoletid var det elever fra Vatland, Lande, Opoft, Rørvik og Teistedal. Men også fra Røynås og Laundal i Herad kommune kom elever til Opoft skole. I heile skoletida hadde jeg samme lærer, Magnus Risnes.

Søndagstreff på Teistedal ca 1954. Fra venstre Sofie og Lars Teistedal, Palmer, John og Astrid Staddeland, Teodor Teistedal, Alfred Teistedal, Gabriel og Oline Teistedal. Foto utlånt av Oddvar Teistedal.

Vi hadde stor respekt for ham, og han var meget dyktig. Vi lærte mye, og når jeg for eksempel ser på de tinga vi laga på sløyden den gangen, og sammenlikner med det som elever i dag kommer heim med, er det en himmelvid forskjell.

I friminuttene slo vi ball, lekte "bommen" og "tikken", men det hendte også at vi bygde festninger og kasta stein i den store ura like ved skolen. Det gikk som regel bra! Om vinteren rente vi på kjelke i de bratte bakkene. Det gikk så det suste, - særlig på seinvinteren når brauta

hadde frosset på i løpet av natta. Vi brukte langkjelke og styrestang, og vi satt gjerne flere på samme kjelke. En gang holdt det på å gå riktig galt. I stor fart møtte vi en hest, og det var "på hengende håret" at vi havna mellom hestebeina.

Jeg må tilbake til heimegarden. Den var ikke "einbøtt". Det budde folk på to bruk til. Jenny og John Staddeland budde på det ene bruket, og barna deres, Judith og Palmer, blei våre gode lekekamerater. Spesielt hadde jeg mye fellesskap med Judith. Vi var nesten like gamle. En vår ville jeg ha min egen grønnsakshage, og da var hun til god hjelp.

Vi spadde og stod i. Best som det var mista jeg styringa på spada, og Judith, som jobba bøynd mot bakken, fikk spadebladet i hodet. Det blei et stort kutt, og blodet silte. Stakkars Judith, - jeg har ennå vondt av henne!

- En av de tristeste dagene i min oppvekst var den dagen familien Staddeland flytta fra Teistedal til Øye og seinere til Faret. Da var jeg i 9 -10 årsalderen, og jeg gråt sårt da familien drog fra garden med det siste flyttelasset sitt. Tomrommet var veldig stort!

På 40-, 50- og 60- tallet var det fremdeles folk på de fleste gardsbruka i bygda, og det var foreningsliv og møtevirksomhet på Opofta bedehus. Om sommeren var det søndagsskole. Far og Karl Rørvik var søndagsskolelærere den ene søndagen, og Martin Rørvik og Lars Opofta den neste. Siden kom Thorvald Rafoss og Jakob Lande inn som søndagsskolelærere.

De mest trofaste søndagsskolebarna kom fra Guse i Kvinesdal kommune. De fulgte en sti gjennom skogen, og de var alltid først på plass.

- Emisærer fra forskjellige misjonsorganisasjoner besøkte bygda. Den jeg husker aller best, var Olaf Thorsen; - en liten mann med koffert og frakk!

Han var visstnok født i Kragerø, men i min barndom budde han i Egersund. Han hadde vært frikirkeforstander i flere menigheter, men i de seinere åra hadde han nok et spesielt kall til å reise rundt i bygdene og forkynne Guds ord og samle inn penger til frikirkas Finnmarksmisjon. Han var en trofast Herrens tjener og besøkte de mest avsidesliggende steder med møter og basarer. Dersom det et sted budde gamle og skrøpelige mennesker som ikke kunne komme på bedehuset eller skolehuset, fikk han ordna med husmøter rundt om i heimene. Han skydde ingen påkjenninger for å nå ut med evangeliet, og han fikk bety mye for mange mennesker, - spesielt for gamle og ensomme.

- Mor fortalte at han hadde to frakker, - vårfrakk og vinterfrakk. Disse frakkene hadde han hengende i en fast heim i Lyngdal, og han la opp reiseruta slik, at når han kom til dette stedet vår og høst, skifta han frakk.

- Olaf Thorsen budde ofte i heimen vår, og jeg har mange minner om denne spesielle mannen. Det som imponerte meg mest som guttunge, var at han kunne reparere klokker. Da fulgte jeg nøye med, og jeg drømte en tid om å bli urmaker! Thorsen var også flink til å gå med ønskekvisen og finne vannårer.

Det skjedde mye i bygda vår de første tiåra etter krigen. Noe av det første vi skaffa oss, var radio. Det var en fantastisk ting som åpna opp en ny og stor verden.

- Høsten 1949 fikk vi, sammen med de fleste andre gardene i bygda, elektrisk strøm. Den enkelte oppsitter måtte bidra med stolper til lavspentnettet og få dem tilkjørt linjetraseen. - Jeg glemmer aldri den store dagen da strømmen blei kobla til. Vi hadde lys i alle romma, og vi kunne koke uten å fyre i vedkomfyren.

Jeg kan ennå se for meg utprøving av kokeplata. Vi fylte vann i ei gryte og slo på strømmen. Så stirra vi spent på hva som ville skje. Om ei lita stund så vi små dampblærer i bunnen av gryta. Blærene blei større og større og steig opp til overflata, og til slutt fosskoka vannet. En utrolig opplevelse!

- Bestemor var nok skeptisk til elektrisiteten. Det elektriske strykejernet hadde hun veldig respekt for, så hun valgte heller å varme opp de gamle strykejerna sine på den elektriske kokeplata.

Elektrisiteten gav meg nye muligheter til å eksperimentere. En dag leste jeg i et blad som hette "Produsenten" at det gikk an å lage elektrisk gjerde på en enkel og billig måte. Det var bare å ta ut strøm fra den ene polen i veggkontakta, la den gå gjennom ei 60 watts pære og så sende den ut på gjerdet. Når så et dyr kom bort i gjerdestråden, ville strømmen gå gjennom dyret til

jord, og dyret fikk elektrisk støt. Jeg prøvde det først ut på noen halvvoxsne kyllinger. Det virka fint. De skvatt til, og det var moro å se på. Så kom bestemor. Hun snubla i tråden og bøyd seg ned for å få den vekk. Da fikk også hun en overraskelse! - Men det kunne ha endt riktig ille! Noen dager etterpå kom sterke advarsler i radio om at dette var livsfarlig, og i avisen leste vi om en stut som hadde mista livet. Det var et hell at bakken var så tørr der jeg hadde satt opp prøveprosjektet mitt.

I disse tider blei det også "skrevet historie" på et anna område. - En dag hørte jeg en ukjent lyd utafor huset. Jeg kikka ut, og der stod sannelig en bil! Det hadde aldri skjedd før, men hvordan hadde den klart å komme til gards? Vi hadde jo bare en smal og bratt kjerreveg. Jo, en av elektrikerne ville prøve det umulige, og det gikk!

Fra den dagen var far veldig opptatt med å utvide vegbredden og utbedre kritiske punkter, og etter hvert var det mange som våget seg til gards med bil. Far førte nøye liste over bilbesøka i mange år. Ny gardsveg fikk vi først i 1969.

Etter hvert fikk vi også telefon. I min barndom var det bare telefon i Rørvik. Hos Thom Rørvik var det såkalt "talestasjon". Fra alle gardene i bygda kom folk hit dersom viktige ting og beskjeder måtte ordnes pr. telefon.

Høying ved "Breimyrloa" på Teistedal ca 1965. Teodor holder hesten. Videre følger Oddvar, Lars, Sofie, Liv, Magnhild og Berit med Lars Jostein på armen. Teodors to eldste døtre, Anne Liv og Marit Sofie har fått plass på høylasset. Foto utlånt av Oddvar Teistedal.

Da min onkel Hans på Opofte ønsket å få telefon, måtte han sjøl skaffe tråd og isolatorer til telefonlinja.

Onkel Hans var en driftig kar. Etter krigen bygde han elektrisk sag på Opofte, og han skaffa seg lastebil.

I de bratte bakkene på den gamle vestlandske hovedvegen kjørte han grus, ved, tømmer og materialer.

Han bygde også passasjerhus til den grønne lastebilen sin og kjørte bl.a. kirkerute fra Lande til Rørvikstranda.

De bratte og svingete Rørvikbakkene var veldig spennende. "Går dette godt?" sa folk, men onkel Hans og den grønne Dodgen klarte brasene, sjøl om han måtte rygge for å komme rundt enkelte svinger.

Kommunikasjonene var et kapittel for seg sjøl. Fra gammelt var fjorden den viktigste ferdsselsvegen. Fra Teistedal gikk en bratt sti ned til Teistedalsstranda. På det bratteste var det bygd 2-300 trappetrinn.

- I min oppvekst skjedde det meste fra Rørvikstranda. Oskar Unhammer dreiv i flere år båttrafikk på Fedafjorden.

Han hadde også båtrute til Flekkefjord i noen år. - Hver torsdag gikk det handelsrute til Feda. Skøyta la til ved Rørvik & Feda handelslag, og fra alle gardene langs fjorden kom folk med ryggsekker, ryggkorgor og tiner.

Handelslaget tok mot smør som blei sendt videre til meieriet i Flekkefjord, og folk hadde mange forskjellige ærend å utføre på Feda. Thorvald Engedals bakerbutikk blei flittig besøkt. Noen wienerbrød og boller var alltid godt å ha med seg heim. Det var ei gild tid med godt samhold og trivelig fellesskap.

Det var også mulig å komme til Lyngdal på den gamle vestlandske hovedvegen. Gardene Lande og Vatland hadde rute-forbindelse flere dager i veka, men til Opofta og Rørvik hadde vi bare rutebil én dag i veka så lenge føret tillot det.

På vinterføre var det ikke forsvarlig å kjøre rutebil i de bratte bakkene. Sommerstid i slåttonna var det veldig greit med denne ruteforbindelsen. Da kunne vi bare sende en ærendslapp med sjåføren, og så fikk vi varer tilbake fra handelslaget i Lyngdal om ettermiddagen.

I mange år fortalte far om den nye Liknes-Sande-vegen som skulle komme. "Her skal den gå," sa far og pekte på noen råtne merkepinner. En stor drøm fikk sin endelige oppfyllelse midt på 60-tallet. Da blei vegforbindelsen til Liknes åpna, og bygdefolket fikk nye muligheter og nye utfordringer.

Men utviklinga i etterkrigstida var ikke bare positiv. Fraflytting og sentralisering kom også til bygda vår. Skolen på Opofta blei lagt ned i 1958. Far, som hadde vært skolestyreformann i mange år, tok det veldig tungt. "Det var ein av dei tyngste dagene i mitt liv, den dagen me fekk greie på at skolen på Opofta var nedlagt," skreiv han seinere.

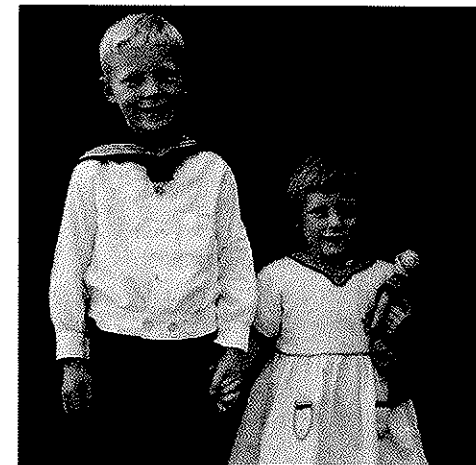
- Etter hvert som de eldre gikk bort, blei flere og flere hus folketomme. Det er situasjonen også i dag.

Hva så når den nye E-39 traseen over Kvinesheia skjærer seg gjennom bygda, og et viktig vegknotepunkt i Listerpakken blir lokalisert akkurat her? Blir det en ny giv for mi kjære heimbygd, eller vil enda flere verdier gå tapt?

- Jeg veit iallfall at den gamle "kaffehelleren" i skogen blir sprengt bort og forsvinner i vegtraseen; - kaffehelleren der mann og hest hadde så mang ei koselig kvilestund i skogsdrifta.

Barneår i Liknes sentrum

Av Bjørg Aase Rødland

Lars og Bjørg Aase.
Foto utlånt av Bjørg Aase Rødland.

Økenavnet mitt er Bøga, født i 1930 og oppvokst midt i Liknes sentrum med parken rett foran huset, åna like bak og et steinkast fra både kirka og det gamle kommunehuset som nå er revet. Kommunehuset rommet både skolen, banken, kommunekontorer og leilighet for Henrikke som tok seg ypperlig av reinholdet.

Jeg var ikke gammel før jeg måtte hjelpe tante Alvilde (bestyrer på telegrafan) med å finne fram til og dele ut telegrammer til konfirmantene, kjolepyntede veldig flotte jentekonfirmanter og svartdressede gutter med hatt og paraply. Det var et yrende liv av hele storfamilier og gjester. En begivenhet!

Sentrum var et eldorado å vokse opp i - en eneste stor leke- og idrettsplass. Bussene kom om morgenen og så kjørte de retur om ettermiddagen.

Egentlig var det forholdsvis færre biler enn hest og kjerre. Kanskje husker jeg alt sammen for rosenrødt.

Åna var en viktig del i livet mitt. Vi badet ikke i stor-åna, for den var ikke rein nok. Littleåna hadde badeplasser og var rein. Fiske gjorde vi, satte taum med meitemark på, og så fanget vi åler. Når jeg løftet forsiktig på steinen ålen gjemte seg under, så forvillet ålen seg inn i fangstredskapet mitt - en fiskebolleboks. Dette var jo bare små åler, og de ble sluppet ut igjen når leken var over. Fra Gullestad kom laksefiskerne i kveldinga og drog garnet nedover. Spennende om de fikk noe.

Så fort isen la seg på åna, måtte vi prøve om den bar. Skøyter kom fram - først krøllskøyter og siden lengdeløpskøyter.

**Gebursdagselskap hos Møyfrid Åmodt. Foran fra v.: Tove Fladmark, Kari Risnes, Vesla Hals
Bak fra v.: Bjørg Aase, Møyfrid Åmodt, Marie Åmodt, Gudrun Gotheim. Bildet er trolig fra 1939, utlånt av Bjørg Aase Rødland.**

Det var veldig mange lekende barn og unge på isen. Det var ganske nifst om våren når isen plutselig braut. Store isflak stuert seg sammen mens det braut og bråkte - sterke krefter var i sving.

En gang var der noen gutter som drev vågalt og seilte på store isflak. En gutt kom så langt ut og avgårde at det var farlig. Straumen i åna var jo til tider sterk. Når vassføringa i åna var riktig stor, så ble det fra Knisvika og oppover, i hvert fall til oss, motstraum langs land. Da var det spesielt bra

fisketid. Da jeg las Mark Twains beskrivelse av Mississippi, opplevde jeg sterke assosiasjoner til Kvina. Den var jo min Mississippi. Kvinas forandringer og livet langs den forandret seg jo etter årstiden og ettersom vannføringa var stor eller liten. Det hendte vi f.eks. vasset over til Faret-siden fra ca. der Apoteket på Promenaden er nå.

Mor hadde venninner i Oslo-området fra sin lærerskoletid i Holmestrand. Så da jeg fikk være med henne til Oslo første gang, var jeg veldig spent på åna i Oslo. Slottet opptok meg mindre, men ÅNA. En kjempeskuffelse! Den var jo bare som Heldalsbekken.

Både Helldalen og Helleråsen var fine lekeplasser så snart lekeomkretsen ble utvida. Jeg hadde jo veldig kort skolevei, og området rundt skolen ble mye brukt etter skoletid til lek og friidrett. Høydehoppstativer og lengdehopp-gropa var flittig i bruk. Paradis og jeppe-på-pinne var tidvis populært.

Felles leker for gutter og jenter med ganske stor aldersspredning var spesielt spennende og moro. Vi slo ball der rett i sentrum. Alle ble med, men det hendte at noen av de minste ble med "for null".

Dette visste de muligens ikke om sjøl. Å være med for null betydde at de ikke telte med når det var konkurranse, f.eks. ble

stukket i slåball, så telte det ikke. Spillet gikk bare videre.

På den enormt lange trappa på handelslaget (også revet) var det etter stengetid tilholdssted for alle som ble fanget i "ulvegina". De fanga ulvene sto og rope og skreik på løysing, for ulvene som var fanget kunne bli fri når en ute-ulv fikk tatt på en. Fangevokterne hadde en tøff jobb med mye løping etter ulver rundt i Neset.

Vi las mye GGB, GGP og GGG - Gyldendals Gode var populære bøker. Mange gutter (broren min Lars var eldre enn meg) vanket i huset vårt for å bytte eller låne bøker, spille sjakk eller Monopol. Bestefar Kloster lærte oss roteknikk og å spille sjakk, Mens bestefar Aase lærte oss å lese og å spare.

Flere ganger i uka kunne jeg gå opp i 2.et. på skolehuset, der banken holdt til. Rundt et digert ovalt bord satt der eldre. Høytidelige menn med spytteskål under bordet. Jeg var liten, rakk knapt opp til bordkanten, og de alvorlige mennene, bestefar Aase var en av dem, sendt bankboka mi rundt for underskrift - sjøl om jeg bare satte inn mellom 3 og 10 øre. Spennende!

Seinhøstes 2001 fikk jeg svar på noe som har vært en feilslutning helt siden jeg var barn. I boka "I natt gjelder det." om Charhamton-operasjonen i 1943 fikk jeg en endelig forklaring.

I januar 1943 (12 år dengang) gikk tante Alvilde og 4-5 barn på skitur opp til heiegården vår Båstøl. Kvinesheia var kjempefin å gå på ski på. Vi tok gjerne Sørlandsruta opp til Sveien, Øvre Førlandsvei eller Gluggevann og gikk så til Båstøl før heimveien. Da vi kom til Båstøl dengang, i 1943, hadde der vært innbrudd. Der så ikke ut! Høy utover gulvene etc. og etter litt rydding, feiing kom jeg heim til Liknes med noen små patroner og en liten saks Made in England i rumpetaska mi. Vi var sikre på at det var engelskmenn som hadde vært der. Siden vi aldri snakket om opplevelsen, har jeg helt til bokutgivelsen i -01 trodd at det var engelskmenn og slett ikke 40 nordmenn på flukt etter en mislykka operasjon.

Bokutgivelsen i 2001 åpnet en helt annen verden for meg. At det var 40 norske Lingesoldater på flukt og at der var ganske mange kjente navn for meg i boka var overraskende. Videre at da arrestasjonene året etter, i 1944, begynte, så ble far arrestert midt på natta og siden ble Lars, dengang 16 år, også ført til Arkivet i Kristiansand.

Opplevelsene med både far og Lars bortført var så sterke for meg at jeg husker ingenting av hjemkomsten deres.

Jo mer jeg tenker på barndommen, desto flere assosiasjoner får jeg, så derfor må jeg bare slutte.

Annonse

Agder Historielag

Kvinesdal Historielag er et av de største lokale historielag i Agder som er tilsluttet Agder Historielag. Dette regionlaget har også ca 900 direkte medlemmer. Fordelen med å være direkte medlem er at du får en årsskrift og medlemsbladet Egde.

Mange av heftene har hatt stoff fra Kvinesdal og distriktet.

Agder Historielag arrangerer også årsmøte, seminarer og turer. Medlemmer av lokale lag kan delta på slike turer.

Bøker og publikasjoner til salgs:

Årsskrift nr 1 - 54 (noen utsolgte)	kr. 20,-
Årsskrift nr 55 - 65 (noen utsolgte)	kr. 50,-
Årsskrift nr 66 - 78 (noen utsolgte)	kr. 75,-
Årsskrift nr 79	kr. 100,-
Årsskriftkatalog	gratis
Agders Historie 800 - 1350	kr. 390,-
Agders Historie 1840 - 1920	kr. 390,-
Agders Historie 1920 - 1945	kr. 300,-
NY! Tingbok for Lista 1657-1660	kr. 150,-

Medlemmer får 25% rabatt ved kjøp av årsskrifter for kr. 400,- eller mer. Porto og ekspedisjon kommer i tillegg. Årskontingent kr.220,-

Innmelding/bestillinger sendes til:

Agder Historielag, Postboks 136, 4662 Kristiansand S.

Fede sag og mølle

Av Anders Mathias Larsen

Oppstart

"Fede Sag og Mølle" var en av de største stavsagene i bygda. Tønneproduksjonen krevde stav og det var grunnlaget for stavsagene som det var flere av. Men også behovet for mel krevde ei mølle. De fleste på Feda hadde et lite jordstykke og dyrket sin havre til flatbrødet.

Men vegen til møllene var lang. Dette gjorde at Torvald Willumsen, Tobias Tønnessen, Martin eller Teodor Briseid og Anders Gabriel (AG) Tønnessen i 1915 dannet aksjeselskapet "Fede Sag og mølle". AG Tønnessen stilte tomt til rådighet på sin eiendom G.nr.10 br.nr.31 ved elva.

Hele anlegget skulle drives med strøm og det ble etablert i forbindelse med utbyggingen av det lokale elektrisitetsverket. Bernhard Kristiansen som på den tiden kom hjem fra Amerika som 34 åring ble den første ansatte på "Fede Sag og Mølle."

Bygget

Bygget ble reist like ved elva. Det gjorde det enklere med transport. Folk fra andre siden av fjorden kunne lett komme til med

båt. Tømmeret kunne fløtes til Saga. Bygget var på to etasjer hvor møllene med møllesteinene var i første etasje og to korntørker i andre etasje. Noen rester etter virksomheten ligger fortsatt under bua.

En større sagbenk ble anlagt på utsiden av bygget, men under et halvtak. Her var det også anlagt en trerenne og et wiretrekk som ble benyttet for å dra tømmer fra vannet opp til sagbenken.

Bygdemølle

I første etasje var det altså anlagt en stor mølle. Møllesteinene var støpt i betong og det gikk et kraftig jernband rundt steinene for å sikre dem.

Torleiv Seland som i guttedagene var nabo forteller at de var rundt 2m i diameter og ganske tykke. Avstanden kunne justeres alt etter hvor finmalt kornet skulle være.

Om våren ble møllesteinene tatt fra hverandre og rennene som var hogget inn i dem ble frisket opp. Kverninga gjorde at de stadig ble slitt ned. Kornet ble først tørket på

to store runde ovner i andre etasje. Oppå ovnene var ei stor metallplate som kornet ble lagt på.

Ei rist som lå oppå metallplata dreide hele tida rundt slik at kornet ikke ble liggende stille og dermed hindret at det ble svidd.

Disse ristene var koblet til akslinger som gikk ned i første etasje og var koblet til motoren som trakk det hele. Ovnene ble fyrt med huneved som kom fra saga.

Når kornet var tørt nok, ble sendt i renner ned på kvernene i første etasje og malt. Der gikk mølleren og kjente på melet om det ble riktig malt.

Det var stort sett sammalt havre det gikk på og arbeidet foregikk utover hele høsten.

Av havremelet ble det bakt flatbrød rundt i hjemmene. Torleiv Seland forteller om bakstekona som kom gående fra Fosseland og bakte hele dagen fra åtte om morgentil til sene kvelden før hun gikk vegen hjem til Fosseland.

Særlig under krigen betydde mølla mye. Det fortelles at møllehjulet sveiv om nettene og at mølleren gjerne "telte feil", slik at bøndene slapp unna en del av tvangsleveransene til tyskerne. Det er mange som kan fortelle om den hjelpen de på den måten fikk i vanskelige krigsår.

Mølledriften avtok etter krigen.

Saga

Saga var i en periode viktig for mange av bøndene langs hele Fedafjorden. Tømmeret kunne de fløte inn og det ble omgjort til bygningsmaterialer.

Torleiv Seland forteller om en av de driftige bøndene fra en av gårdene ved Fedafjorden Gabriel Haugland som ikke bare hugde tømmer på egen eiendom, men også kjøpte tømmer overalt for så å få skåret det på saga for videre salg.

Det var også bønder fra hele distriktet som kom med tømmer som ble sagd opp til tønne-stav. De skar tømmeret opp i butter - så lange som staven skulle være- og transporterte det til saga med hest og kjerre.

I og med at det på Feda var en betydelig tønneproduksjon, var etterspørselen stor etter stav. Martin Briseid var en av de store tønnebøkerne og var nok den største avtager for tønne-staven. Han hadde i perioder ikke mindre enn 10 mann i arbeid.

På det meste kunne en mann produsere 12 tønner på en dag. Briseid hadde sin virksomhet i BøkkerBua som Kommunen nå eier. Derfra ble tønne-stav lastet på skøyta hans og transportert ned til den store bua ved Dampskipsbrygga som var det store lagerrommet.

som fikk arbeidet med å løse tønne-stav. Staven ble lagt på skrå på hverandre og i lange stabler, og var et flott syn.

Foruten hunene som oftest ble brukt til ved, ble det også betydelige mengder av spon etter all sagingen. Det var det ikke noen avsetning på, og derfor ble det blåst ut i en lekter som lå på utsiden av saga. Når den var full, var det å slepe den ut og dumpe sagesponet i fjorden. Det var vel ingen som den gang hadde noen innvendinger til det.

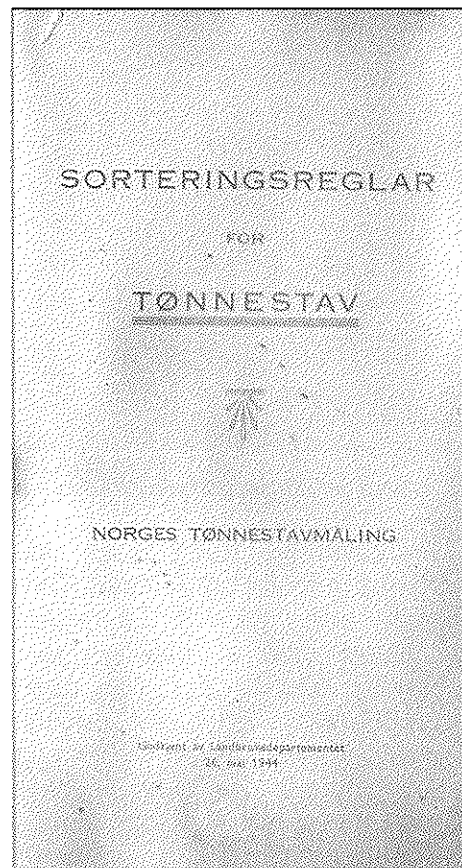
"Johannes på saga"

Både Torvald Willumsen, Peder A. Bøgwald og Tobias Seland var engasjert i virksomheten.

I 1936 kjøpte smeden Torvald Willumsen hele eiendommen. Da ble sønnen hans Johannes sagmester og møller og gikk resten av livet under navnet "Johannes på Saga."

Brannen

I 1952 ble "Fede Sag og Mølle" samt bua på nordsida flammes rov og brant ned til grunnen. Mange ting tyder på at det var tørkeplata over ovnene i andre etasje som ble for varm og som dermed antente kornet og satte det hele i brann. John Tusvik som den gang bodde på den andre sida av elva, fikk tatt to bilder av brannen.

I den nåværende bygget lå "Sorteringsreglar for Tønne-stav" utgitt av Norges Tønne-stavmåling og godkjent av Landbruksdepartementet 26. mai 1944. Den dokumenterer svært detaljerte kvalitetskrav som ble stilt til denne produksjonen.

Herfra ble mange av tønne-stav sendt videre med store Listaskøyter til Island. Det ble også fraktet en god del stav til bøkerverksteder ved Haugesund. Stavsaginga gav arbeid ikke bare til sagmesteren, men også til mange ungdommer

Brannen 1952. Foto tatt av John Tusvik, utlånt av Anders Mathias Larsen.

Bildene er tatt kl. 4 om natten, og er en god dokumentasjon på det som hendte. Men det har ikke lyktes å finne ut når på året brannen var.

Året etter bygde Johannes opp igjen bygget. Det ble utformet nokså likt det gamle, men nå ble det innredet leilighet i andre etasje.

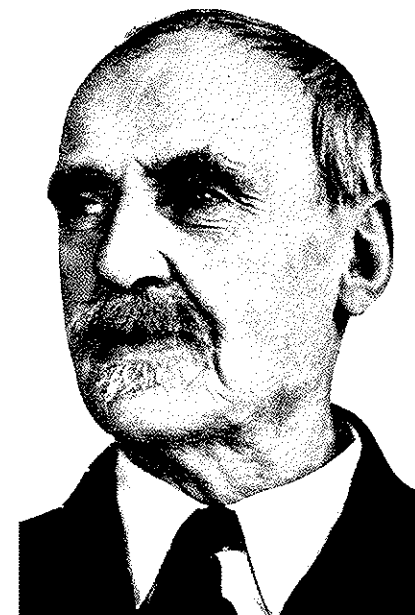
Johannes flyttet selv inn og mølledriften var dermed slutt. Men saga hadde han fremdeles, Både en stor ute under tak og en mindre sag inne som var innrettet på stavskjæring.

Eiendommen rundt saga ble gjort noe mindre og Kristian Tønnessen, sønn av AG Tønnesen, fikk tilbake noe av eiendommen. Johannes drev Saga til han døde utpå 80 tallet. Etter det overtok nevøen Torvald Axel Willumsen saga og hadde den noen år, men da han døde, ble den solgt tilbake til eierne av Gnr.10 og br.nr. 31 som eiendommen opprinnelig tilhørte. Kanskje noen av leserne har mer å fortelle om "Fede Sag og Mølle" og som kan være med å gi en liten men viktig lokal bedrift sin komplette historie.

Olav Strøm

- arbeidarføreren som gjorde kvindøl av seg

Av Ingvar Olimstad

Olav Strøm slik han såg ut då han kom til Kvinesdal. Han er ca 85 år på dette biletet.

Eg trur året var 1952, og dagen var 1. mai. På den tida blei 1. mai rekna som ein liten 17. mai, i alle fall for oss ungane i Kvinesdal. Det var idrettsleikar på Neset, det var dagen for årets første iskrem, det var gratis kino på Folkets hus, og der var det òg dans om kvelden for dei litt eldre. Dessutan var det talar for dagen, og det var musikk og tog. Dei mange raude fanene skilde toget ut frå 17.mai-toga. Hovdingen i arbeidarrørsla i Kvinesdal, Tobias Vik, og dei trugne slitarane, Tønnes og Simon Moi, gjekk fremst i toget.

Me stod ein flokk 12-13 åringar ved "kiosken te Kåre" og kikka på toget. Det var spennande å sjå kven som gjekk der, for mange hadde foreldre som heller sette si æra i å spreia møk eller gjera anna

grovarbeid denne dagen, og det var ikkje alle som var like glade for at ungane deltok på "arbeidarpardagen". Men ungane brydde seg ikkje om politikk. Is og moro betydde meir.

Då er det at ein gammal mann kjem bort til oss, stansar, ser granskande på oss, stryk eit par av oss over håret og kjem med denne replikken: "Ja, gutter! Neste år skal også dere samles under den røde fane!" Han smilte og rusla så vidare. Det var ikkje fritt for at det blei litt fnising i guteflokken. Me kjende denne mannen. "Kommunisten", kalla me han, og heldt han

helst for å vera ein raring. Det gjorde visst dei vaksne òg.

Han for rundt i bygda med kramkofferten sin, selde strikk og andre kramvarer, men alltid hadde han sosialistiske agitasjonsskrifter med og delte ut. Dei var det slett ikkje alle som ville ta i mot. Då hende det at han drog i strikken som om han ville "skyta" med han, men det var nå helst for å laga litt leven.

Bakom agitasjonsmaska var det ikkje så lite av ein skjemtegauk. Han kunne vera noko pågåande.

I Austerdalen kom han ein stad inn i floren med agitasjonsskriftene. Kona ville ikkje vita av verken skriftene eller mannen og ville puffa han ut døra. Han glei og datt så han låg flat i renna. Det gjekk gjetord om dette i bygda, og kona fekk mest heltestatus.

Ingen tykte synd på "Kommunisten", eller Olav Strøm, som me visste var namnet hans. Me såg på han som ein original, og slike folk hadde me lov å ha moro av, meinte me vel.

Så hende det noko ein haustdag i 1956, nærmare bestemt 25. september. Olav Strøm, som då budde på gamleheimen i Faret, fylte 90 år. Ein heilt spesiell gjest kom til nittiårsdagen hans: Einar Gerhardsen, statsministeren. Det kan vel vera at kvindølane fekk noko å snakka om då.

Barne- og ungdomsår

Kven var han så, denne Olav Strøm? Han var altså fødd 25. september 1866 og voks opp i Elverum. Fødselen hans var heller dramatisk. I eit brev til forfattaren Kåre Odlaug, skriv han og fortel at han hadde slikt hastverk med å koma til verda:

"Min mor, som er født i Elverum sentrum, satte seg i en karjol, og da hun bare hadde 6 - 8 uker igjen til hun skulle ha barn, tålte hun ikke ristinga i karjolen. På den lange Blanktjernmoen mellom Elverum og Solør ble hun syk. Da hun kom til Jødna, måtte hun ta inn i den derværende mølle, og der ble jeg født; mølleren måtte kanskje være jordmor?"

Far til Olav, Ole Strøm, var arbeidsformann og underoffiser, og ei stund arbeidde han ved sorenskriverkontoret for Solør-Odalen. Guten sjølv tok ut på vegarbeid alt før han hadde fylt 15 år, og straks han var konfirmert, blei han stempla til slusk.

Han skreiv om dette i "Arbeidsmanden" 70 år seinare: "De norske og svenske anleggsarbeidere titulerte hverandre for slusk. Og det hendte ofte overfor nykommere i laget, at de ble stemplet til slusk når laget fant ham verdig til dette navnet. Jeg er selv blitt stemplet... Lagets bas var svenske, de fleste av de andre var Solunger.

En dugurdspause tok 2 mann meg i hvert ben og 2 i armene og slengte bakenden min mot en rundkamp. Det gjorde vondt i akterspeilet mitt, men jeg var blitt et verdig medlem av sluskelaget." Ungguten treivst mellom sluskane. Dei hadde eit langt friare livssyn enn "nakkane". Sluskane kalla bøndene for nakkar. Mellom desse gruppene var det skarpt skilje. 85-åringen Olav Strøm fortel: "En god slusk måtte ikkje være smålig eller lide av bondefulhet. Hvis en ikkje ble enig med ingeniøren om akkordprisene, så var det å ta loffen fatt. En god slusk måtte være renhårig. Det verste skjellsord som kunne rettes mot en anleggsarbeider i de tidene, var å kalle ham for en nakkeblei."

Men så, i 1883, bar det første gong til Kristiania. Her kom han i bakarlære. Arbeidsdagane kunne ofte vera både 18 og 20 timar. Likevel fann han tid til å gå i Arbeidersamfundet.

Ein kvindøl, Kristian Førland, var mykje aktiv der på den tida, men det er lite truleg at dei to hadde noko kontakt. Til det hadde dei altfor ulike interesser. Førland var redaksjonssekretær i venstreavisa "Nordmanden", men Strøm fekk tak i "Det kommunistiske manifest" og det svenske sosialistbladet "Folkviljan". Oppslukt av denne litteraturen sovna han i seine nattetimar.

Ein av dei store pionerane i norsk arbeidarrørsle, Christian

Holtermann Knudsen, og kona hans, Marie, begynte å gje ut sosialistbladet "Vort Arbeide" (som seinare fekk namnet "Social-Demokraten"). Dei stod for både redaksjon og trykking og satsa alt dei hadde av pengar. Rett som det var hadde dei knapt nok pengar til mat. Men dei var blitt kjend med ein ung bakarlærling, og han brukte ofte å stikka innom dei om kveldane.

Mange år seinare fortalde Marie kor kjærkome det var for dei to då denne guten kom og delte nista med dei. Bakarlærlingen var Olav Strøm. Det var forresten ikkje så lenge han var bakarlærling. Han slutta i bakeriet og begynte på eit teglverk. Og så blir det den eine jobben etter den andre. Han er steinhoggar, ekspeditør, lagermann og litt av kvart.

I første del av 1890-åra er det på veg- og jernbaneanlegga ein finn han. Han har vanskeleg for å halda på ein jobb. Anten sluttar han sjølv eller så blir han sagt opp av ulike årsaker. Som oftast er det på grunn av politisk agitasjon han blir "katta". Sosialismen er blitt den store saka i livet hans, og arbeidet for den står fast.

Første arbeid i arbeidarrørsla

Det var hos Holtermann Knudsen det begynte. Han gjekk med "Vort Arbeide", og gjorde det gratis. Han reiste til arbeidsplassar i

Drammen og andre stader for å samla abonnentar. Det hende han måtte sova under ei høysåte om nettene. Då Holtermann Knudsen stifta Socialdemokratisk Forening i 1885, blei Strøm straks med i den. Og nå er det at den politiske foredragsverksemda hans tok til. Første gongen var på eit friluftsmøte i Lillestrøm, seinare for han vide omkring.

I heimbygda, Elverum, heldt han det første sosialistiske foredraget som nokon der hadde høyrte. Han såg det som ei særleg oppgåve å arbeida på bygdene. Alle dei andre sosialistiske leiarane var byfolk, og dei skjøna ikkje tankemåten til bygdefolket.

Han møtte mykje vankunne og overtru på bygdene. "Her troes da faktisk på spøkelsar og på helbredelse ved hekseri likså sikkert som på selve djevelen," skreiv han. Då var det ikkje så lett å driva sosialistisk agitasjon.

Til "Social-Demokraten" skreiv han at han vinteren 1892 omkring i hyttene hadde prøvd å gje folk ei lita forståing av sosialismen. Ved nokre høve hadde han lese opp frå sosialismens ABC og katekisme. Gjetordet om dette gjekk som eld i tørt gras, og "mitt navn ble båret på sladderens hønsevinger." Folk meinte at "når jeg ikke hadde den samme katekjesma og abbesea som andre folk, så kunne jeg ikke høre til samme kjærka, ikke være døpt eller konfirmert; det ville mine

børn - om jeg fikk noen - heller ikke kunne bli, og ikke kunne jeg bli gift som andre, bare hos sorenskriveren på fem år og meget annet sådant rart." Han fortel at han blei sett på som verre enn ein heidning, og møtte han kyrkjefolket på søndagane, "glodde de på meg som et rart dyr. Jeg fant det hele både sørgelig og komisk."

Trass i kva folk sa: Døypert og konfirmert var han, og gift blei han. Giftarmålet skjedde truleg på sorenskrivarkontoret. I folketeljinga frå år 1900 ser me at han då er gift med Karen, fødd i 1875. Men då har han brote med kyrkja, for i rubrikken for trussamfunn står det: Intet samfund. Han slost mot autoritetane, og her såg han den verste bøygen ute på bygdene: Folk var så fulle av autoritetstru. Landarbeidarane og tenestejentene sleit med lange og tunge arbeidsdagar, dårleg kost og dårlege hygieniske forhold.

Tenestejentene hadde arbeidstid frå fem om morgonen til ti om kvelden utan pause etter måltida. Dei måtte dra treskemaskinen og ta i med anna tungarbeid. Om nettene sov dei ofte to og to under kjøkkenbenken.

Tilstanden for landarbeidarane kallar Strøm for "et rent helvede." Likevel gjekk dei der med sine meiningar og fordommar og fann seg i blodslitet "likså tregt og dorskt som husmannen går på gården for sin 8-silling og vassvelling."

Olav Strøm. Etter maleri av Kolbjørn Sørli. Maleriet vart avduka i 1949.

Programmet for den unge agitatoren var klart. Han ville læra småkårsfolket på bygdene å tenkja sjølv, å ha eigne meiningar og å setja krav til livet. Då måtte det opplysning til. Opplysning.

Sjølv om han såg på arbeidet mellom småkårsfolket på bygdene som si særlege oppgåve, gløymde han ikkje dei fattige i byen.

I "Social-Demokraten" skreiv han om dei usle buforholda mange hadde. Han skreiv om familiar som budde i kalde rom med sprukne vegger og med stadig gjennomtrekk. Ofte måtte tre familiar dela eit lite, trangt kjøkken, og ofte mangla dei ved til å fyra i omnen med.

På Ekeberg klatra han langs underlege svalgangar, kraup opp hønsetrappar og kom inn i små tronge kott. "Huff, hvilke pesthuler, hvilke arnesteder for sykdom og nød, små trange rom, de fleste så trange og lave under taket at hvis man puttet en hest eller ku inn i et av dem, ville man utvilsomt bli straffet for dyrplageri."

Ei natt kledde han seg i dei mest fillete kleda han hadde og kraup inn i ein varm teglomm i Østre-Aker. Her søkte dei mest forkomne natte-ly. Det var samfunnets elendige. Mange av dei var ettersøkt av politiet. Ein gutegjeng kom inn og tømde lommene til dei sovande.

Olav Strøm skreiv i "Social-Demokraten" om opplevingane sine denne natta, og det er som å høyra eit fortvila naudrop: "Skaff dem arbeide, disse elendige, skaff dem brød; men skaff det før elendigheten har ødelagt dem!"

Det var likevel mellom anleggsarbeidarane han først og fremst fekk arbeida. Han såg det mest som eit kall å skipa ein organisasjon for dei ufaglærde arbeidarane, og denne organisasjonen skulle vera ein kamporganisasjon for betre løns- og arbeidsforhold, men òg ein politisk organisasjon, knytt opp mot Det norske Arbeiderparti. Etter å ha prøvd seg i forskjellige yrke, begynte han som slusk på ulike jernbaneanlegg. I 1891 arbeidde han ved Kongsvinger-Flisa anlegget, men der fekk han

sparken etter bare ei veke fordi han dreiv sosialistisk agitasjon. Det var vanleg at anleggsarbeid blei sett bort til kontraktørar, og her sa kontraktøren greitt frå om at oppviglarar og agitatorar skilte han seg av med i tide. Sidan blei det eit av Strøm sine viktige programpunkt å hindra slikt press frå dei overordna. "Men," som Edvard Bull skriv i "Arbeiderbevegelsens historie", "for organisasjonsarbeidet var det ikke bare ugunstig når aktive folk fikk sparken: Det drev både Strøm og andre til å flytte fra anlegg til anlegg med sin agitasjon. Men mange ble naturligvis også skremt." I tida som følgde stifta han fleire foreiningar.

Pensjonskassesaka. Olav Strøm og Syvert Hunsbedt i tattane på kvarandre.

Det var òg andre som stifta arbeidarforeiningar. I Trøndelag, ved Voss og ikkje minst i vestre del av Vest-Agder kom det til foreiningar som gjorde seg sterkt merka i dei første 1890-åra. Drivkrafta bak desse foreiningane var pensjons-saka. Mange anleggsarbeidarar sleit hardt med økonomien og leid mykje vondt når dei blei eldre og arbeidsuføre. På anlegga skjedde det rett som det var arbeidsulukker, og den som blei alvorleg skadd, hadde ikkje andre utveggar enn fattigkassa, eller å gå langs anlegga og få hjelp av dei tidlegare arbeidskameratane.

Vegen til fattigkassa gjekk ingen med glede. For anleggsarbeidarane var det verre enn for dei fleste. Dei flytte frå stad til stad, og mange kommunar nekta å godta at dei hadde heimstadrett der. Derfor blei det så viktig å få ei pensjonskasseordning som kunne trygga framtida for desse arbeidarane.

Ein av leiarane for desse foreiningane var kvindølen Syvert Hunsbedt. Han arbeidde som anleggs-smed ved veganlegget Farsund-Lyngdal. Seinare blei han oppsyns-mann ved ulike anlegg. Han hadde gjort seg merka vinteren 1890-91 då han stod i brodden for ein underskriftskampanje mot kontraktørvesenet ved statlege anlegg. Aksjonen samla 1075 underskrifter.

Ein annan som var ved det same anlegget, var den radikale læraren Tobias Sandstøl. Då brua ved Farsund stod ferdig, flytte dei fleste arbeidarane til Lyngdal og tok fatt på arbeidet med "Den sør-landske hovedvei" over Kvinesheia. Foreininga heldt fram der og kalla seg frå då av "Fremad marsj!". Tobias Sandstøl var formann. Syvert Hunsbedt kom til Mandal og blei formann for Mandal vei-arbeiderforening.

Desse foreiningane såg på pensjonskassesaka som så viktig at dei sommaren 1893 kalla saman til landsmøte i Kristiansand. Sju representantar frå sju foreiningar kom saman og skipa "Norges offentlige arbeideres Forening"

med pensjonssaka som den viktigaste programposten. Dei hadde gjort seg ferdig med lovarbeidet og hadde hatt val på styret, då ein heller pågåande mann dukkar opp. Det er Olav Strøm.

Syvert Hunsbedt skriv: "Han presenterte seg som deputeret fra en forening ved Brevik-Eidangerbanen. Han fremlagde riktig nok et papir, der skulle forestille en fullmakt; men ellers hadde vi intet kjennskap verken til ham eller hans forening - hadde aldri hørt tale om den før; men tross det fikk hr. Strøm ordet så ofte han forlangte det, og det benyttet han også i lange baner. Først skulle lovene vi hadde oppstillet helt omkalfatres, og med et eksemplar av loven for "Det sosialistiske arbeiderparti" i hånden påsto han ufravigelig at denne skulle legges til grund for forhandling mellem oss."

Dei sju ville ikkje vita av maset frå denne brysame mannen om sosialisme og om å slutta seg til Arbeidarpartiet. Det var seks år seinare, i 1899, at Syvert Hunsbedt skreiv om dette i "Agder". Det året gjekk det ein lang og skarp polemikk mellom Strøm og Hunsbedt i "Agder" sine spalter. Strøm hadde ikkje så mykje til overs for oppsynsmennene, og dei var det fleire av på møtet i Kristiansand. Dei kunne nok vera velmeinande, men dei var mellommenn mellom sjefane og arbeidarane, og dei var altfor redde for å trø dei overordna på tærne, og

slike leiarar trong ikkje arbeidarane. Hunsbedt på si side meinte at Strøm var altfor brå, og at han ennå hadde langt att før han kunne bli "den rolige og selvbeherskede arbeiderfører."

Arbeidsmandsforbundet blir stifta

Ikkje lenge etter landsmøtet i Kristiansand, blei Strøm tilsett for eitt år som sekretær i Det norske Arbeiderparti, og då kunne han driva med det han likte og kunne aller best. Karsten Alnæs gjev ei skildring i "Historien om Norge": "Holde flammende appeller og overbevise folk om at sosialismen var det eneste våpen som kunne gi arbeidsfolk bedre livsvilkår. Han var en ekte slusk og ble derfor tatt vel imot av andre slusker. Han spilte trekkspill, gikk i spissen for 1. mai-togene og stilte seg opp på en grushaug og talte når han følte for det, og det gjorde han ofte."

Over alt fekk han i gang nye foreiningar. Etter at han var ferdig med sekretærtida si, tok han seg arbeid på Hamar-Sel-banen, og han heldt fram med å stifta foreiningar. Alle var fag- og partiforeiningar på ein gong. Og han hamra inn programmet: Arbeid for høgare løn, 8 timars arbeidsdag ved alt offentleg arbeid, avskaffa kontraktørvesenet, krav om statleg pensjonskasse, offentleg sjuke- og ulukkestrygd.

Forbundet som blei stifta i Kristiansand, høyrer me lite til. Fleire foreiningar som var representert der, slutta seg snart til Strøm. Ei av dei første var foreininga kring anlegget på Kvinesheia med forgreiningar til Farsund, Tobias Sandstøl si foreining. Då han las ein artikkel i "Nordmanden" der landsstyret for "pensjonsforeiningane" hevdar at pensjonskassesaka er det einaste som kan samla arbeidarane, og at dei ikkje bør bry seg om politikk i foreiningane, for det splittar, blei han harm. Og då dei same skribentane samanliknar sosialismen med "en sæbeboble som sprak," sprakk det for Sandstøl, og seinare skreiv han: "I begynnelsen av året 1894 fattet jeg den beslutning med meg selv, at jeg ikke skulle hvile før foreningen var løstrevet fra pensjonsforeningens intetsigende organisasjon." Ikkje rart at Olav Strøm kalla denne foreininga for den mest målbevisste av alle vegarbeidarforeiningane på den tida. Då Arbeidsmandsforbundet blei stifta, fekk ho avdelingsnummer 1.

Det var påske 1895 at forbundet blei stifta. Påska var den tida då det var lettast å møtast, og påskeaftan 13. april 1895 kom 12 representantar saman i eit lite rom i Kristiania Arbeidersamfund. Dei kom frå ulike jernbane- og veganlegg, og representerte til saman 200 arbeidarar. Frå Vest-Agder var foreiningane i Lyngdal og Mandal representert.

Då forsamlinga skildest 2. påskedag, var "Det norske Vei- og Jernbanearbeiderforbund" stifta med Olav Strøm som formann.

Våren 1895 var ei tid full av pågangsmot og begeistring. Strøm var aktiv som aldri før. Han fekk i stand 1. mai feiring, og særleg i Gudbrandsdalen var det stor oppslutting om feiringa, med tog, demonstrasjonar, talar og fest. Sjølv tala han om 8-timarsdagen og om arbeidarane sin organisasjon.

Men utover hausten dabba interessa av. Ved årsskiftet var over halvparten av medlemsmassen borte. Av foreiningane var det bare ei ved Hamar-Sel-banen og den i Lyngdal som var att.

Vekst og fall

Sommaren 1896 la 200 jernbanearbeidarar ved Hamar-Sel-banen ned arbeidet. Grunnen var at arbeidarane som grov og hakka grus til baneanlegget frå ei elendig grusgrop, brått fekk nedslag i løna.

Det var lange arbeidsdagar og eit fælt slit for arbeidarane i grusgropa. Strøm fortel at sjølv hos unge, kraftige menn fall spaden ut av hendene, blodet flaut frå nase og munn, og mange fekk mein for livstid. Men på vognene gjekk titt formenn og oppsynsmenn og skreik og jaga "som de var besatt av djevelen".

Konflikten kom brått og uventa, men Strøm og fagforeininga kasta seg straks inn i striden. Dei greidde å halda streikebrytarane borte, dei fekk Arbeidarpartiet med seg i striden, og dei fekk arbeidsminister Peder Nilsen på si side. Han var sjølv veg- og jernbaneingeniør. Arbeidarane vann full siger. Denne konflikten fekk arbeidarane til å sjå kor viktig det var med ei sterk fagforeining, og det blei nå ein god vekst i organisasjonen.

Men eit etterspel fekk konflikten. Olav Strøm, som ved sida av å vera formann i organisasjonen, heile tida var i full jobb på anlegga, fekk ikkje koma tilbake på arbeid. Grunngevinga var at då han i kveldinga hadde fått ilbod om streiken, drog han frå arbeidet utan å ha fått permisjon. Det var ingen på kontoret då. Endå ein gong forrekna arbeidsleiinga seg. Dei hadde ikkje tenkt at Strøm skulle stå så sterkt mellom arbeidarane.

På ny kom streikevarselet, og nå stod 800 mann klar til streik for å verja tillitsmannen sin. Frå jernbaneanlegga gjennom heile Gudbrandsdalen kom det protestresolusjonar, og det gjorde det òg frå vegarbeidarane på Kvinesheia. Lyngdal vegarbeidarforeining lova at dei skulle støtta etter evne i tilfelle kamp.

Også denne gongen sigrar arbeidarane. Konflikttane synte klart den sterke posisjonen Olav Strøm nå hadde.

I 1898 var det to hendingar som gav stor auke i arbeidsmengda for Strøm. For det første bestemte landsmøtet å utvida verksemda for forbundet slik at gruvearbeidarar og alle grovarbeidarar hos statlege og private arbeidsgjevarar kunne bli organisert her. Det gav stor medlemsvekst.

Frå heile landet kom ulike yrkesgrupper med: Steinarbeidarar, gråsteinsmurarar, sporvegsarbeidarar, gruvearbeidarar og mange andre. Forbundet skifta også namn til "Det norske Sten- Jord- og Bergarbeiderforbund". Det var nå det nest største fagforbundet i landet, men alle skjønna at det var bare eit tidsspørsmål før det ville bli det største.

Den andre hendinga var eit resultat av den sterke medlemsauken. Behovet for eit eige medlemsblad melde seg, og i august kom første nummeret av "Arbeidsmanden", med Olav Strøm som redaktør.

I bladet skreiv han om organisasjonssaker, om arbeidsforhold, om lønskamp, om konflikter, om streikebryteri og mykje anna.

Han var ikkje nådig mot streikebrytarane. Både han sjølv og andre skreiv artiklar mot dei, og ikkje sjeldan tok han inn dikt og nidviser der streikebrytarane fekk gjennomgå.

Eit par vers frå visa "Skruebrækkeren" synleggjer det:

Han voksede op, sine ophav til
trøst,
et krybende utøi er hjertet i bryst.
Hans blod er kloakvand, hans
hjerne er slam,
hans hånd er mod alle og alles mod
ham.

Selv skjøgen ei selger for sølv ham
sin gunst,
hans liv er en mødding, hans minde
en dunst.
En pæl på hans grav, hvor det står
til hans skam:
Hans hånd er mod alle og alles
mod ham.

Ennå hadde Olav Strøm 10 timar lange arbeidsdagar som anleggsslusk på jernbanane. Verva hans var uløna. Kontor- og redaktørarbeidet måtte han gjera i seine kvelds- og nattetimar. Kontorpulten var stovebordet heime. Men arbeidsmengda var nå blitt så stor at han kunne ikkje rekka over alt. Mindre forbund hadde tilsett eigen forretningsfører, og det ville ikkje vera urimeleg om også dette forbundet følgde etter.

Det var på landsmøtet i 1899 at det blei gjort vedtak om å tilsetja løna forretningsfører. Den første i stillinga blei Olav Strøm. Dermed var han både formann, forretningsfører og redaktør.

Det var ikkje alle som var like glade for at så mykje makt blei samla på ei hand. Ein av dei var Syvert Hunsbedt.

1. nummer (prøvenummeret) av "Arbeidsmanden" som Olav Strøm redigerte. På 1. sida står m.a. diktet "Til alle som stræver" av Tobias Sandstøl. Han var leiar for vegarbeidarane på Kvinesheia.

Tidlegare har me vore inne på den lange polemikken i "Agder" mellom Hunsbedt og Strøm. Han er skremd av Strøm si samrøre av partipolitikk og fagrørsløse, og meiner at Strøm her syner ei altfor pågåande og autoritær haldning. Og endå verre fryktar han det vil bli når ein nå må rekna med at Strøm blir løna forretningsfører.

Det 4. landsmøtet, Kristiania 1899. Olav Strøm midt i 2. rekkje. Syvert Hunsbedt nr. 2 frå høgre i 2. rekkje.

Då blir han pott og panne i det heile. (Her kan me leggja til at Hunsbedt seinare skifte syn, og han blei ein trugen tilhengjar av Strøm si linje.)

Endå ein gong skifte forbundet namn. Det var på landsmøtet i 1900, og namnet blei nå "Norsk Arbeidsmandsforbund".

Samstundes tok forbundet på seg oppgåva å organisera alle ikkje-faglærde arbeidarar ved sagbruka, tremasse- og papirfabrikkane, tekstilfabrikkane og dei store elektrokjemiske fabrikkane. For Olav Strøm blei det meir enn nok å gjera. Ved sida av alt kontorarbeidet, brukte han mykje tid på det han var best til: Reiste

rundt til foreiningane, stifta nye foreiningar, gjekk langs anlegga og snakka med folk og agiterte over alt for saka.

Så kom det store smellet. Det var i 1902, på det sjettemte landsmøtet. "Forbundets myndige midtfigur, dets stifter og formann siden starten i 1895, sto for fall. Det ble de trange økonomiske kår en fagorganisasjon den gang måtte by sine tillitsmenn, sammen med en overmektig arbeidsbyrde, som felte Olav Strøm," skriv Kåre Odlaug i forbundshistoria.

Rekneskapa syntte dette året mest 4000 kroner i underskot. Strøm hadde lånt av reservekassa for å dekkja underskotet, og det

synte seg at det var fleire feil i rekneskapan. Olav Strøm blei skulda for underslag og kassasvik, og han blei avsett og dømd til fengselsstraff.

Det synes klart at ikkje noko var gjort for eiga vinnings skuld. Hardt arbeidspress og ukyndig bokføring skapte problema som felte Olav Strøm.

Domkyrkjebyggjaren

Kristoffer Uppdal, den kjende arbeidardiktaren, skreiv det ti bind store romanverket frå norsk rallarmiljø: "Dansen gjennom skuggeheimen". I fleire av romanane møter me figuren Ølløv Skjøløgrinn, og i den sjette romanen, "Domkyrkjebyggjaren", som kom ut i 1921, møter me han som fagforeiningsleiaren, han som drøyer om å byggja fagrørsla til ei domkyrkje: "Domkyrkjebyggjar ja! Eg tenkte å bli det, eg steig fram i organisasjonen. Eg ynskte gjera fagforeiningsrørsla til eit dombygg, eit veldugt monumental-tempel: Eit stort kross-skip, og ein høg kupulkelv, med ein stor rund gytt hjelm mot himlen, og mange sideskip og kapell og inngangar. Eg gløymde berre at det er slutt på den tida det stig fram domkyrkjebyggjarar som tomodug murar og legg stein på stein, til koret og det eine skipet ris etter det andre, med gavlar og tårn. Eit byggverk der den grå stein speglar byggmeisteren si sjel...."

Det er Olav Strøms liv og lagnad i fagrørsla som speglar seg i forteljinga om Ølløv Skjøløgrinn. Me kan ikkje hevda at Strøm og Skjøløgrinn er identiske. "Domkyrkjebyggjaren" er ein fiktiv roman, men Ølløv-figuren har henta impulsar frå Olav Strøm og hendingane omkring han. Uppdal kjende godt til Strøm og hans lagnad. Sjølv arbeidde han som slusk på fleire anlegg, og han hadde viktige tillitsverv i fagrørsla. I åra 1906-7 var Uppdal og Strøm arbeidskameratar.

I denne romanen kjenner me att fleire av personane kring Strøm, me møter dei same problema, dei same motsetningane, konfliktane og stridane som Strøm måtte kjempa med. Me møter tru og tvil, framgang og til slutt det store fallet. Også Ølløv Skjøløgrinn blir dømd og sett i fengsel. Det skjer endå ein 1. mai. For første gong vaiar det raude flagget over "Folkets Hus". Demonstrasjonstoget blir litt forseinka. Ein politibil kjem i vegen. Mellom to politimenn sit Ølløv Skjøløgrinn. Fangen skal i fengsel.

I den neste romanen, "I skiftet", møter me att Ølløv. Han slepp ut av fengslet og går rett tilbake til arbeidet, held foredrag om "det nye straumdraget i arbeidarrørsla". Slik var det også med Olav Strøm. Det nye forbundsstyret skreiv brev til han, gav han avskjed og la til at han "har for fremtiden intet mer å bestille med Norsk Arbeidsmands-

forbund." Brevet sende han tilbake med melding om at han sjølv hadde sagt frå seg stillinga, så det var ikkje nødvendig med suspensjon og avskjed. Han tykte nok han hadde lide urett, men han svara på uretten med å gå rett tilbake til arbeidet for fagrørsla då straffa var sona. På eiga hand reiste han rundt på arbeidsplassane og la grunnen for nye fagforeiningar. Slik blei fleire nye foreiningar stifta hausten 1903.

På landsmøtet i 1911 møtte han som utsending for Grovarbeidernes forening i Hønefoss. Han blei foreslått som sekretær i forbundet, men forslaget fall. Seinare er det lite me veit om Olav Strøm si verksemd i arbeidarrørsla.

Den gløymde arbeidarføraren

Han kom til Kvinesdal i etterkrigsåra. Då var han ein gammal mann. Få i bygda kjende til bakgrunnen hans. Me heldt han for ein einstøing. Eg har ikkje møtt nokon som kjenner til kvifor han slo seg til i Kvinesdal. Kanskje kan det ha samanheng med den aktiviteten han i pionertida møtte mellom vegarbeidarane på Kvinesheianlegget. Han hadde eit godt auge til dei fagorganiserte der.

Han hadde elles fleire turar til vestre Vest-Agder, både til dette anlegget og til Flekkefjord og jernbaneanlegget der. Seinare stod jo Norsk Arbeidsmandsforbund

lenge svært sterkt i bygdene her, med vegarbeidarane, jernbaneanarbeidarane i den store anleggstida fram mot og under krigen, fabrikkarbeidarane på Trælandsfoss og i Lervika og gruvearbeidarane i Knaben gruver. Interesse for arbeidarrørsla hadde han heile tida, og i Kvinesdal agiterte han på sin måte, med kramkoffert og kampskrifter. Norsk Arbeidsmandsforbund var heile tida hjartebarnet hans.

I 1949 var Strøm heidersgjest på representantskapsmøtet 5. - 6. desember. Han vart heidra med eit maleri som då vart avduka. I brevet der han takka for innbydinga, skreiv han: "Kun sykdom eller død vil kunne hindre meg fra å møte."

Då han fylte 85 år, stod det ein helsingsartikkel i "Fri Fagbevegelse" og i "Arbeidsmanden". Artikkelen sluttar slik: "Han trådte tilbake etter landsmøtet i 1902. Men han skal likevel ikke glemmes nå i sin alderdom. Vi skal huske hans ungdoms og manndoms gjerning i den første nybrøytnings tid, da en ofte måtte stå alene og ta støytene uten den masseopplutning som nå."

Han var nok ein einsam mann i Kvinesdal. Omgangsvener hadde han knapt, og det han hadde av familie var langt borte. Ekteskapet hans hadde roke (slik det òg gjorde for "Domkyrkjebyggjaren", Ølløv Skjøløgrinn.) Sjølv innan arbeidarrørsla hadde dei fleste gløymt han. Men Einar Gerhardsen hugsa han,

og nokre skjøna då at det måtte vera noko med denne mannen som me ikkje visste.

24. august 1963 døydde han, nær 97 år gammal. Han er gravlagd i det nord-austre hjørnet på Kvinesdal kyrkjegard. Norsk Arbeidsmandsforbund har reist ein liten gravstein på grava og har ansvar for vedlikehaldet.

Gravsteinen over Olav Strøm på Kvinesdal kyrkjegard. Foto Johannes Hamre.

Litteratur:

Til grunn for denne artikkelen ligg først og fremst:

Kåre Odlaug: "Norsk

Arbeidsmandsforbund gjennom 60 år." Bind 1. NAF 1955

Dessutan har eg nytta meg av:

Edvard Bull: "Arbeiderbevegelsens historie i Norge I.

Arbeiderklassen blir til (1850-1900)" Tiden 1985

Karsten Alnæs: "Historien om Norge." Bind 3 "Mot moderne tider". GNF 1998

Kristoffer Uppdal:

"Domkyrkjebyggjaren" (1.utg. 1921), her frå Aschehoug 1989

Leif Mæhle: "Domkyrkjebyggjaren og romanserien "Dansen gjennom skuggeheimen".

Forord til "Domkyrkjebyggjaren" Aschehoug 1989

Odd Solumsmoen: "Kristoffer Uppdal - domkirkebyggeren" 2.rev utg. Aschehoug 1978

Eg takkar elles Norsk Arbeidsmandsforbund som velvillig har lånt meg årgangar av "Arbeidsmanden".

Illustrasjon hentet fra Arendal Historielags årbok 2002, der Christian Jensen har en lenger artikkel om barken Eratos forlis.

Fedagutt overlevde dramatisk forlis

Av Christian Jensen

Barken "Erato" av Arendal ble bygget i Sunderland i Nord-England i 1853. I 1877 ble skuta kjøpt av rederiet T. Thommesen & Søn gjennom Salve Kallevig & Søn. Navnet var da "Fjeldgutt", men vi kjenner ikke rederen. Vi regner med at "Erato" opprinnelig har hatt engelske eiere og så er solgt til Norge.

"Erato" ble engasjert i jevn og trofast nordsjøfart med handelshuset Smith & Thommesens egen trelast. Flere av rederiets skuter var med i denne farten. Det var skuter som ikke lenger hørte til eliten, men som gjorde sin nytte år etter år. De seilte hjemmefra med trelast og vendte tilbake med kull, eller i ballast.

Konsmos

FARGEHANDEL

MALING · TAPETER · GULVBELEGG · TEPPER

Telefon: 38 35 02 34

I slutten av oktober 1901 er "Erato" ferdig lastet i Arendal og klar til å dra til North Shields ved Newcastle. Som så ofte før var skuta kommet til Arendal med en last kull noen uker tidligere. Denne gang hadde vindforholdene vært usedvanlig gode. Bare fire dager tok turen til Arendal. Åtte- ni dager var ellers vanlig. På det verste kunne turen over Nordsjøen ta to-tre uker. Selv om det bare var en og en halv måned siden avreisen fra Arendal, var det godt å komme hjem og treffe familie og venner.

Av mannskapet på 10 kom de fleste fra Arendal og omegn. Men en av dem, Aksel Akselsen, kom fra Feda. Han er 17 år og har trolig vært på vakt den siste natten før avreisen. Noen tur hjem til Feda har det nok ikke blitt. Men vi får håpe han har skrevet brev til sin mor Sofie, som er enke, og sin lillebror John. Sofie Akselsen driver med kjolesøm.

Både Aksel og hans mor er født i Grimstad. Aksel blir senere en sentral person i beretningen om "Erato".

Den 30. oktober 1901 seiler "Erato" ut Galtesund. I rommet og på dekk er det over 20.000 props. Tømmerhoggere i Froland, sagbruksarbeidere i Strømsbuneset, kolonialkjøpmannen og mange andre var avhengig av trelasteksporten. Arbeidsdagen var lang og slitsom for de fleste ved århundreskiftet. Men sjøfolkene var

utvilsomt de som arbeidet med størst risiko for liv og helse.

Etter to uker har rederiet ennå ikke fått melding om at skuta har nådd fram. I avisene kan vi lese telegram fra Bergen onsdag 13. november: "Det lader fremdeles til at være storm i Nordsjøen." Meldinger fra England forteller om storm med mange forlis langs kysten.

I byen Saltburn-by-the-sea på Cleveland-kysten sør for Middlesbrough får kystvakta melding om å holde utkikk etter skip som prøver å komme unna stormen. Vinden løyer i løpet av natten, men det er tung sjø. Langs land er det farlige klipper og undervannsskjær. Her er mange farer for skip som har vært gjennom ekstreme vindforhold i flere døgn. I løpet av natten blir det ikke registrert noe skip i fare.

Ved sekstiden torsdag morgen får en se et skip som driver hjelpe-løst sørover. Det blir derfor bestemt at en skal dra over høydene mot Skinningrove. Kystvaktfolkene har inngående kjennskap til vind og strøm langs kysten. En regner det som nokså sikkert at båten vil drive inn i bukta ved Skinningrove.

Det blir en slitsom tur for redningsfolkene med hester, kjerrer og redningsutstyr på dårlige veier. Det var sendt melding om assistanse til Staithes sør for Skinningrove.

Folkene derfra hadde en minst like strevsom tur nordover. Kyst-

vakta hadde også en avdeling med frivillige i Skinningrove.

Saltburnfolkene kommer først fram. Da er barken allerede gått på grunn ute i bukta. De skyter ut raketter med redningsliner, men de treffer ikke skuta. Snart kommer også folkene sørfra, men heller ikke deres raketter treffer målet. Båten er i ferd med å bli revet i stykker av de veldige bølgene.

Det er helt umulig å gi noen hjelp fra land. De scener som nå oppstår er fryktelige og hjerteskjærende. Hundrevis av tilskuere står sjokkerte på land. Det ulykkelige skipet blir slått i stykker. Lasten kommer ut i bølgene og blander seg med vrakgodset. Tonn på tonn med props raser rundt i de voldsomme bølgene.

Med forskrekkelse ser tilskuerne at to menn kaster seg over bord. Like etter blir to andre slått over bord av en kraftig bølge. Bare to av disse fire kommer opp til overflaten igjen.

Med stor fare for eget liv har lederen for kystvaktfolkene fra Skinningrove, Jesse Simmons, kommet seg ut på moloen. Han fester en line rundt livet og jobber seg ut til rekkverket.

Han har med seg en livbøye med redningsline. Den blir kastet ut tre ganger før den ene utmattede sjømannen greier å komme seg inn i den. Det viste seg siden å være 17-åringen Aksel Akselsen.

Like før han kommer seg inn i livbøyen holder en stor bølge på å slå han mot betongen. De er nå ute ved enden av moloen.

Da en ny bølge slår mot moloen, får Simmons grepet Akselsen. De må begge tåle en ny, kraftig bølge, men Simmons klamrer seg fast og får en ny redningsline ut til seg. Med denne blir Akselsen trukket inn til land. Han blør fra et sår i bakhodet og er nærmest bevisstløs. Han blir straks tatt hånd om og bringes til sykehuset, The Miners' Hospital.

Den andre nordmannen blir antakelig slått mot moloen. Han blir observert flytende med ansiktet ned. Når han bringes til land, blir det satt i gang opplivningsforsøk, men etter en time er det klart at livet ikke kan reddes.

Dagen etter blir en tredje mann funnet død på stranda noen hundre meter nord for moloen. Det blir tatt bilder av de to døde som blir vist til Akselsen på sykehuset noen dager senere.

Om ettermiddagen på forlisdagen er det stadig flere hundre som er samlet ved stranda. Ved vannkanten ligger det som er igjen av "Erato", bare kjølen og noen få spanter. Brenningen slår over restene uten stans. Det er som om havet ville ha siste rest av sitt bytte.

Inne i bukta og på begge sider langs kysten er det store mengder av props og vrakgods.

Tømmerstokkene slår mot hverandre med en uhyggelig, dump lyd. En del kvinner og barn er begynt å samle props. Det vil komme godt med som ved i en lang vinter.

Aksel Akselsen forteller på sykehuset at det var ti menn ombord. Vitner på stranda mener å ha sett en av mastene på skuta drive ut mot havet med tre menn surret fast. Sammen med de fire vi har nevnt blir tallet syv menn. Har de tre gjenværende blitt slått over bord under stormen tidligere? Det vil vi sannsynligvis aldri få vite.

Hvordan gikk det med Aksel på sykehuset? Etter tre uker med utmerket pleie av oversøster, Miss Edith A. Weale, og hennes medhjelpere kunne han forlate sykehuset.

Oversøsteren arrangerte sågar en innsamling til ham og hans familie i Norge. Også redningshelten Simmons samlet inn penger til familien Akselsen.

Rederiet T. Thommesen & Søn fikk via amtmannen i Nedenes amt bevirket at Jesse Simmons og hans medhjelper, gruvearbeider Georg Husband, fikk redningsmedalje og diplom av den norsk/svenske kong Oscar II.

Mannskapet på "Erato" kjempet en håpløs kamp mot naturkreftene. Det var flere hundre norske sjøfolk som døde i forlis hvert år rundt århundreskiftet. Vi bør minnes dem med dyp respekt.

Alex og kona Jeanette sammen med tre av barna. Fotografert en gang i slutten av 1920-årene.

T. Thommesen & Søn har gitt sine gamle arkiver til Aust-Agder Arkivet. Der fant vi en del korrespondanse som gjelder "Erato"s forlis. Men saken fikk hvile fram til 1998. Da dro vi til England for å se om der kunne finnes mer stoff om forliset.

På forhånd hadde vi kontaktet riksarkivet i London, aviser i Nord-England og universitetet i York, men ingen kunne hjelpe oss. Det hele virket temmelig håpløst.

Et par uker før avreisen til England kom følgende tanke: Hva med HM Coastguard? De var jo meget aktive i redningsarbeidet i

1901! Vi ber opplysningen om et tilfeldig nummer til Coastguard. Fra Newcastle blir vi satt over til Bridlington noe lenger sør. Der har de et lite museum for etaten.

Coastguard-officer Tony Ellis kan vanskelig skjule sin overraskelse over kontakten: "It's unbelievable" - det er utrolig! Du ringer til meg fra Norge om "Erato"??? I går ettermiddag sto jeg på Saltburn Pier og fortalte om forliset til en stor forsamling! Tony har ansvaret for museet ved siden av sin stilling som nestkommanderende på redningssentralen. Han inviterer oss over. Han vil hjelpe oss på alle måter.

Hvorfor har Tony interessert seg spesielt for "Erato"? Det var jo så mange forlis rundt århundreskiftet. Forklaringen er enkel: Jesse Simons! Han reddet, med fare for eget liv, 17-åringen Aksel Akselsen fra Feda. Som nevnt fikk han redningsmedalje for innsatsen.

Siden fikk Jesse flere medaljer og ble en redningsmann som omtales med stor respekt i etaten.

Under oppholdet i Bridlington får vi den beste service. Tony har laget en mappe til oss med kopier av all informasjon museet har om "Erato"s forlis. Han tar fri fra jobben en dag for å kjøre oss nordover til Skinningrove. Vi kjører ned til bukta der det hele skjedde. Ute på moloen gir vi Tony en tinnvase med inskripsjon til minne om forliset.

Vi drar over høyden mot Saltburn. Det var her skuta først ble sett av kystvakten tidlig om morgenen 14. november 1901. På vei sørover igjen er vi innom kirkegården i Brotton. Vi undersøker nøye for å finne navnene til de to nordmennene som ble gravlagt her. Men vi leter forgjeves.

Vel hjemme i Arendal fortsetter vi arbeidet på Aust-Agder Arkivet. Folketellingen i 1900 gir verdifulle opplysninger om mannskapet på "Erato" og deres familier. Vi får også kontakt med etterkommere av kaptein Jahn Hansen og tømmermann Erik Thorjussen. Styrmann Andreas Pedersen er oldefar til artikkelforfatteren. Samarbeidet med rederiet ved Nils H. Thommesen har hele tiden vært meget godt.

En varm augustdag i 1998 besøker vi Feda for første gang. Kanskje kan vi finne noen som husker Aksel Akselsen eller hans familie? Flere av de eldre på stedet husker Sofie Akselsen og sønnen John, men Aksel har de ikke hørt noe om.

Hadde Aksel mønstret på en ny båt uten å reise hjem først? Kanskje var han utsatt for nytt forlis? Hadde han slått seg ned i et annet land? Mulighetene var mange.

Høsten 2000 var vi på nytt besøk i Bridlington, Skinningrove og Brotton. Nå for å forberede en

markering av 100-årsminnet for forliset. I samarbeid med HM Coastguard Museum, Skinningrove Coastal Rescue Team og menigheten i Brotton blir det bestemt at vi skal ha en minneplate på kystvaktens bygning i Skinningrove og en minnestein på kirkegården i Brotton.

Sogneprest Bruce Harrison, teamleder Eric R. Lorains fra Skinningrove og Tony Ellis danner senere sammen med Christian Jensen og Nils H. Thommesen "Erato Memorial Group" som forbereder 100-årsminnet i november 2001.

I februar 2001 fikk vi ny versjon av vårt program for slektsregistrering - Family Tree Maker. Der var det nye muligheter for søk på Internett, såkalt "Family Search". Da vi satte navnet "Axel Axelsen" i en rute på skjermen, dukket det opp en kar som var født 2. april 1884 og som døde i California i 1966. Fødselsdatoen kjente vi fra kirkebøkene i Grimstad. Så det var svært sannsynlig at dette var "vår mann"!

Et par dager senere finner vi hele Axel Axelsens familie som er lagt ut på Internett av et av Axels barnebarn, Lynne Black, i Nevada. Vi finner også hennes adresse og sender en e-mail.

Noen timer senere har vi svar: "Dette er definitivt min bestefar Axel!"

Hun forteller at Axel emigrerte til USA i 1903. Etter en tid i New York dro han til California. Han giftet seg med Jeanette, som også har skandinaviske aner. De fikk seks barn. Tre av dem lever fremdeles. Der er mange barnebarn og oldebarn. Axel arbeidet i mange år for et oljeselskap. Han fortalte av og til om forliset i England der han var den eneste som overlevde. Tilhørerne syntes det var meget dramatisk og undret seg over at han kom fra dette med livet i behold.

Sommeren og høsten 2001 blir brukt til planlegging av "Erato Memorial". Vi er blitt enige om å ha minnehøytiden søndag 11. november. Dette er "Remembrance Day" i England. Da minnes man særlig de som døde i de to verdenskrigene.

Selv reiser vi over en drøy uke tidligere for å planlegge detaljene sammen med våre engelske venner. I alt kommer nærmere førti tilreisende fra Norge, Danmark og USA.

Vi befinner oss i storkommunen Redcar & Cleveland Borough. Første punkt på programmet er mottagelse hos ordføreren lørdag formiddag. Om kvelden har vi felles middag på et av hotellene i Brotton. Søndag etter den vanlige gudstjenesten i Brotton blir minneplaten på kystvaktens bygning i Skinningrove avduket. Lokalbefolkningen i Skinningrove har invitert til lunch i samfunnshuset.

Deretter var det minnegudstjeneste i Brotton kirke der biskop av Whitby talte. Til slutt var det avduking av minnesteinen på kirkegården. Nærmere granskning av kirkebøkene viser at fire menn, som etter all sannsynlighet hørte til mannskapet på "Erato", ble funnet på strendene i ukene etter forliset. Det er således seks menn som er begravd på kirkegården i Brotton. Tre ble aldri funnet.

Ordføreren i Arendal og "The Mayor" fra engelsk side la ned et blomsterkors ved minnesteinen. Tre prester fra Arendal var med. To sjømannsprester deltok.

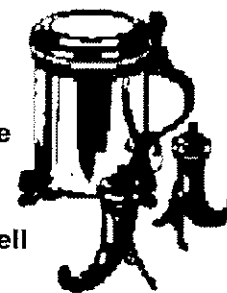
Kulturetaten i Arendal og sjømannsforeningen var representert. Nils H. Thommesen var med som representant for rederiet.

Thor og Nils H. Thommesen ga en gave til minnesmerkene fra en stiftelse. Det ble dessuten gitt et bidrag fra Agderposten og fra kaptein Einar Apesland. Vi takker for støtte til arrangementet.

Ved den avsluttende middag på menighetshuset i Brotton søndag kveld ble det uttrykt stor takknemlighet for det en hadde opplevd denne helgen. En tragisk og forferdelig ulykke hundre år tidligere har ført til positiv og god kontakt mellom mennesker. Vi tror at minnesmerkene i England sammen med mediadekningen i TV, radio og aviser på begge sider av Nordsjøen kan føre til at sjøfolkenes innsats ikke blir glemt.

GULL * SØLV EMALJE TINN

i moderne
og
tradisjonell
stil og
design.

GLASS OG STENTØY KOSMETIKK

STORT UTVALG I GAVER

Einar E. Egeland A.s

4480 KVINESDAL ☎ 38 35 01 40